

Planbureau - werk in uitvoering

Signalen over natuur en landschap

Achtergronddocument bij hoofdstuk 2
van de Natuurbalans 2000

M.N. van Wijk
M.A. Hoogstra
E.E.M. Verbij

Werkdocument 2000/09

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte

Wageningen, 2000

Rijkswaterstaat

Rijksinstituut voor Kust en Zee/RIKZ
Bibliotheek (Den Haag)

C-3730 202
2000/09

Signalen over natuur en landschap

Achtergronddocument bij hoofdstuk 2
van de Natuurbalans 2000

M.N. van Wijk
M.A. Hoogstra
E.E.M. Verbij

Werkdocument 2000/09

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte

Wageningen, 2000

De reeks 'Planbureau - werk in uitvoering' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen* voor het Natuurplanbureau. De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van het Natuurplanbureau verspreid. De inhoud heeft een voorlopig karakter en is vooral bedoeld ter informatie van collega-onderzoekers die aan planbureauproducten werken. Citeren uit deze reeks is dan ook niet mogelijk. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd. De reeks omvat zowel inhoudelijke documenten als beheersdocumenten.

* Uitvoerende instellingen: Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ), Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), Rijksinstituut voor integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (RIZA) en Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR)

Werkdocument 2000/09 is gekwalificeerd als status C.

Betekenis Kwaliteitsstatus

Status A: inhoudelijke kwaliteit beoordeeld door een adviseur uit een zogenoemde referentenpool. Deze pool bestaat uit onafhankelijke adviseurs die werkzaam zijn binnen het consortium RIKZ-, RIVM-, RIZA- en WUR

Status B: inhoudelijke kwaliteit beoordeeld door een collega die niet heeft meegewerkt in het desbetreffende projectteam

Status C: inhoudelijke kwaliteitsbeoordeling heeft (nog) niet plaatsgevonden

©2000 ALTERRA Research Instituut voor de Groene Ruimte
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 47 47 00; fax: (0317) 41 90 00; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

ALTERRA is de fusie tussen het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN) en het Staring Centrum, Instituut voor Onderzoek van het Landelijk Gebied (SC).

Inhoud

Woord vooraf	5
1 Soortenbeleid	6
1.1 Achtergronden van het soortenbeleid	6
1.2 Soortenbeschermingsplan	7
1.2.1 Dagvlinders	9
1.2.2 Hamster	11
1.2.3 Kerkuil	13
1.2.4 Lepelaar	16
1.2.5 Muurplanten	19
1.2.6 Otter	22
1.2.7 Patrijs	23
1.2.8 Vleermuizen	24
2 Weidevogels	27
3 Lidmaatschappen Natuurbeschermingsorganisaties	29
4 Vrijwilligers	30
5 Interesse voor participatie bij terreinbeherende organisaties in Nederland	32
5.1 Landschappen	32
5.2 De grote terreinbeherende organisaties SBB en NM	35

Woord vooraf

Het voorliggende achtergronddocument behoort bij de Natuurbalans 2000 en heeft de C-status: uitsluitend bestemd voor intern gebruik. De gegevens vormen enerzijds de basis van informatie die in NB2000 is gepubliceerd in hoofdstuk 2. Anderzijds is dit achtergronddocument bedoeld om het verzamelen van informatie voor een volgende natuurbalans en voor andere onderzoekers te vergemakkelijken.

De layout en het redigeren van de stukken tekst van de verschillende onderzoekers hebben geen prioriteit gehad. Daardoor is ook niet één lijn aan gehouden in de bronvermelding. Hoewel de bronnen (literatuur, informanten enz.) soms per paragraaf, soms per hoofdstuk zijn vermeld is de informatie gemakkelijk terug te vinden.

1 Soortenbeleid

1.1 Achtergronden van het soortenbeleid

Het soortenbeleid vindt zijn basis in het Natuurbeleidsplan (1990). Het geeft invulling aan een van de uitgangspunten van de doelstelling van het algemene natuurbeleid: de instandhouding en het herstel van een zo natuurlijk mogelijke verscheidenheid van in het wild levende dier- en plantensoorten, zowel op (inter)nationale schaal als op meer lokale schaal. Daarnaast heeft het soortenbeleid als nevendoelstelling de draagvlakvergroting voor het natuurbeleid. Door soorten speciale aandacht te geven, wordt de acceptatie vergroot voor het algehele natuurbeleid bij de betrokken belangengroepen en worden andere overheden, particulieren en grondgebruikers gestimuleerd om mee te werken aan de realisatie van de hoofddoelstelling van het natuurbeleid.

In het Natuurbeleidsplan worden 38 soorten en 8 soortgroepen genoemd waarvoor van het gebiedenbeleid onvoldoende effect is te verwachten en waar dus aanvullende maatregelen moeten worden genomen. Welke soorten prioriteit behoeven, is bepaald aan de hand van de volgende criteria:

- er bestaat een (inter)nationale verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld op grond van een internationale overeenkomst;
- de soort vervult een signaalfunctie voor de kwaliteit (compleetheid) van ecosystemen;
- de soort leent zich er voor het maatschappelijk draagvlak van het natuurbeleid te versterken.

In het Natuurbeleidsplan werd benadrukt dat in de loop van tijd wijzigingen in deze lijst van soorten mogelijk zouden zijn. Dit is onder meer gebeurd in de na het natuurbeleidsplan verschenen Meerjarenprogramma's Natuur en Landschap, waarin enige soorten zijn toegevoegd. In een van die meerjarenprogramma's wordt vermeld dat soortenbeleid zich in principe op alle in Nederland voorkomende soorten richt. In het Plan van Aanpak Soortenbeleid dat in 1996 uitkwam, wordt dit genuanceerd. Hierin werd gesteld dat soorten die in het soortenbeleid aandacht verdienen, tenminste aan 2 van de volgende 3 criteria moeten voldoen:

- i-criterium: internationaal gezien heeft Nederland een relatief grote betekenis voor het behoud van de soort;
- t-criterium: de soort vertoont in Nederland een dalende trend;
- z-criterium: de soort is in Nederland zeldzaam.

Uiteindelijk werden op basis van deze criteria en op basis van de kennis van dat moment ongeveer 700 soorten benoemd die aandacht behoeven (de doelsoorten). Voor het grootste deel van deze soorten was voldoende bescherming gewaarborgd door het concept van de EHS. Voor het overige deel waren aanvullende maatregelen nodig. Voor de soorten is vanuit drie invalshoeken bezien of het duurzaam voortbestaan van de soorten voldoende is gewaarborgd. Daarbij is vanuit de volgende invalshoeken gekeken:

- zijn er voor de soorten (reeds) voldoende grote aaneengesloten natuurgebieden met een goede milieukwaliteit in het kader van het EHS-concept gerealiseerd;
- wordt er voor die soorten die geheel of gedeeltelijk buiten de EHS leven een voldoende kwaliteit van het landelijk gebied gewaarborgd met de huidige inzet van maatregelen;
- voldoen verbindingszones tussen natuurgebieden aan de eisen die soorten er aan stellen;

Uiteindelijk is in het Plan van Aanpak Soortenbeleid een (indicatieve) lijst van 30 soorten opgesteld waarvoor versneld aanvullende maatregelen nodig waren en die in aanmerking kwamen voor soortbeschermingsplannen. Uit verder onderzoek en nadere analyse zou later moeten blijken of aanpassing van die lijst in de loop van de tijd nodig was.

Voor de soorten zouden de volgende maatregelen moeten worden uitgevoerd:

1. het opstellen van soortbeschermingsplannen binnen een periode van 5 jaar;
2. het uitvoeren van deze soortbeschermingsplannen en het uitvoeren van soortbeschermingsplannen van soorten waarvoor reeds een soortbeschermingsplan in uitvoering is.

Het Plan van Aanpak Soortenbeleid is inmiddels enkele jaren in uitvoering. Op dit moment wordt gewerkt aan een meerjarenplan voor het soortenbeleid in de komende jaren. In dit meerjarenplan wordt het beleid inzake de soortenbescherming verder uitgewerkt, worden prioriteiten gesteld voor het opstellen van soortbeschermingsplannen en worden worden afspraken vastgelegd over de afstemming tussen het in te zetten instrumentarium.

Bij de nadere uitwerking van het beleid is gebleken dat in de komende jaren voor meer soorten specifieke maatregelen nodig zijn dan in het Plan van Aanpak Soortenbeleid aanvankelijk werd gedacht. In totaal gaat het om ongeveer 150 soorten. Deze soorten zijn als volgt verdeeld over de verschillende dier- en plantencategorieën:

- Zoogdieren - 9
- Vogels - 57
- Reptielen en amfibieën - 10
- Vissen - 8
- Dagvlinders - 21
- Libellen - 10
- Vaatplanten - 35

Het betreft daarbij soorten die veelal in dezelfde biotoop leven als soorten die eerder in het Plan van Aanpak genoemd werden. Daarom zal worden gezocht naar maatregelen waar tegelijkertijd meerdere soorten van profiteren. De soortbeschermingsplannen zullen in de toekomst daarom veelal gericht zijn op meerdere soorten tegelijk en alleen in bijzondere gevallen op één enkele soort.

Op basis van de criteria uit het Plan van Aanpak Soortenbeleid zal in het Meerjarenplan de volgorde van het opstellen van de soortbeschermingsplannen worden vastgelegd. Elk jaar zullen 5 à 6 soortbeschermingsplannen worden opgesteld, elk met een looptijd van 5 jaar. Verder zal de verantwoordelijkheid van het soortenbeleid voor een belangrijk deel bij de provincies worden gelegd. De bewaking van de uitvoering van de afspraken wordt gelegd bij een klankbordgroep die ook zorgt voor de uitwerking van het meerjarenplan in jaarlijkse uitvoeringsprogramma's. Hierin worden voorgenomen acties voor het komende jaar vastgelegd en wordt een doorkijk gegeven naar de volgende jaren. De voorgenomen acties (nieuwe soortbeschermingsplannen, maatregelen, etc.) zullen jaarlijks worden gepresenteerd op een soortenbeschermingsdag. Op deze dag zullen tevens de resultaten van het afgelopen jaar worden gepresenteerd.

1.2 Soortenbeschermingsplan

Al vanaf het Natuurbeleidsplan wordt het soortenbeschermingsplan gezien als het belangrijkste instrument om te zorgen dat voor een bepaalde soort of soortgroep maatregelen worden genomen. Soortbeschermingsplannen hebben tot doel aan te geven

welke activiteiten nodig zijn om de populatie(s) van een of meer bedreigde soorten in Nederland veilig te stellen. Gestreefd wordt naar geïntegreerde plannen, i.e. plannen waarin maatregelen voor meerdere – in een ecosysteem voorkomende en/of aan elkaar gerelateerde – soorten worden opgenomen.

Al voor het verschijnen van het Natuurbeleidsplan waren er soortbeschermingsplannen uitgebracht voor 5 soorten (vleermuizen, das, otter, dagvlinders en muurplanten). In het Natuurbeleidsplan werd vermeld dat voor nog eens 14 soorten soortbeschermingsplannen moesten worden opgesteld. In de periode tot 1996 werden in totaal 4 van de genoemde 14 soortbeschermingsplannen opgesteld (patrijs, korhoen, lepelaar en kerkuil). In 1996 werd in het Plan van Aanpak Soortenbeleid een nieuwe lijst van 30 soorten opgesteld waarvoor binnen een periode van 5 jaar (1996-2000) soortbeschermingsplannen moesten worden opgesteld en uitgevoerd. Daarnaast moesten de al bestaande plannen verder worden uitgevoerd. Uiteindelijk bleek dat eind 1999 voor slechts 2 van de 30 soorten soortbeschermingsplannen waren opgesteld (vleermuizen - welke al in 1988 was opgesteld - en hamster). In totaal zijn er dus eind 1999 slechts 10 soortbeschermingsplannen.

Van de 10 soortbeschermingsplannen richten zich 6 plannen op levensgemeenschappen. In deze plannen zijn de soorten signaalsoorten voor o.a. het stedelijk milieu (muurplanten), heide en hoogveen (korhoen), nat Nederland (otter), het cultuurlandschap (kerkuil), akkers (patrijs) en voor een reeks van biotopen zoals bossen en struwelen, grasland en ruigte, heide, moerasen, akkers en stedelijke omgeving (dagvlinders). In de overige plannen staat de soort en de bescherming van deze soort centraal.

In 4 van de 9 plannen zijn de maatregelen omgezet in een lijst van concrete maatregelen en actiepunten. In alle 4 plannen zijn aan deze lijsten actoren gekoppeld, zodat duidelijk is wie verantwoordelijk is voor het uitvoeren van welke maatregelen. In de overige plannen ontbreekt een dergelijk concreet overzicht. Ook de financiering van de actiepunten is niet altijd even goed geregeld. Slechts in 3 plannen is de financiering volledig geregeld, in 2 plannen is slechts deels de financiering geregeld en in 4 plannen is zelfs helemaal geen financiering geregeld. Deze laatste 4 plannen betreffen plannen die zijn uitgekomen voor het verschijnen van het Natuurbeleidsplan.

In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste maatregelen uit de verschillende plannen.

Soort	Type maatregel					
	Wetgeving	Inrichtings-maatregelen	Beheer-maatregelen	Uitzetten	Onderzoek	Voorlichting en educatie
Vleermuizen	x	x	x	-	x	x
Das	-	-	x	-	-	x
Otter	x	x	x	x	x	x
Dagvlinders	x	x	x	x	x	x
Muurplanten	x	-	x	-	x	x
Patrijs	-	-	x	-	x	x
Korhoen	x	x	x	x	x	x
Lepelaar	x	-	x	-	x	x
Kerkuil	x	-	x	-	x	x
Hamster	x	x	x	x	x	x

Overzicht maatregelen van soortbeschermingsplannen (x = wel, - = niet)

De formele uitvoeringsperiode van 8 soortbeschermingsplannen is inmiddels afgelopen. Alleen van het soortbeschermingsplan lepelaar is in 1999 in het eindrapport Lang Leve de Lepelaar van de Stuurgroep Soortbeschermingsplan Lepelaar een evaluatie uitgevoerd. Voor de andere soorten is alleen voor de das in 1992 een tussentijdse Evaluatienota Dassenbeleid door het Ministerie van LNV opgesteld. De evaluatie van 2 plannen die volgens eigen zeggen al geëvalueerd hadden moeten worden, heeft echter niet plaatsgevonden.

1.2.1 Dagvlinders

Planperiode 1989-1993 (=4 jaar)

Doelstelling

Het behoud en beheer van de Nederlandse dagvlinderfauna extra onder de aandacht te brengen van (andere) overheden, grondeigenaren, terreinbeheerder, particuliere organisaties en overige particulieren. Het plan heeft mede tot doel voor hen een basis, richtsnoer en stimulans te zijn voor het treffen van concrete maatregelen ten gunste van dagvlinders. In de planperiode is de aandacht met name gericht op een aantal prioritaire soorten, kleine ijsvogelvlinder, sleedoornpage, bond dikkopje, bosparelmoervlinder, kleine heivlinder, kommavlinder, heideblauwtje, aardbeivlinder, gentiaanblauwtje, zilveren maan, duinparelmoervlinder, grote parelmoervlinder, veldparelmoervlinder, tweekleurig hooibeestje en bruin dikkopje.

Maatregelen

De maatregelen zullen vooral gericht zijn op de aandachtsoorten. Voorts worden de maatregelen met name op het gebied van inrichting en beheer bij voorkeur in kansrijke gebieden uitgevoerd. Gekozen is voor de aanpak van projecten.

Algemene voorlichting

De meeste mensen weten weinig of niets van insecten maar dagvlinders genieten een grote publieke belangstelling. Om deze belangstelling te verbreden en te verdiepen is gerichte kennisoverdracht nodig. Binnen het project zullen de volgende activiteiten worden uitgevoerd:

- toezending beschermingsplan dagvlinders en signalerende folder "bescherm dagvlinders" aan grondeigenaren, terreinbeheerders, overheden, natuurbeschermingsorganisaties;
- ontwerpen affiche en rondzendtentoonstelling;
- voorlichting geven via tijdschriften, dag- en weekbladen en huis-aan-huisbladen;
- uitbrengen brochurereeks over dagvlinders in het Nederlandse landschap;
- uitroepen 1989 tot vlinderjaar met speciale activiteiten;
- voorlichtingscampagnes voeren over het nalaten en het gebruik van bepaalde beheervormen.

Educatie

Gekozen is voor het opstellen van een basislespakket voor het basisonderwijs.

Inrichting

Landinrichting is een zeer geschikt instrument om voor dagvlinders positieve veranderingen in het landschap te bewerkstelligen. In de eerste plaats levert het een belangrijke bijdrage aan de realisering van reservaten en beheersgebieden in het kader van de Relatienota. Daarnaast wordt in landinrichtingsprojecten ook gezien hoe buiten reservaten en beheersgebieden door

middel van natuurtechnische maatregelen het duurzame behoud van de ontwikkeling van karakteristieke natuurwaarden kunnen worden bevorderd. Natuurtechniek is inmiddels een integraal onderdeel van de planvormingprocedure geworden. In een aantal gevallen wordt in landinrichtingsprojecten expliciet rekening gehouden met het voorkomen van vele dagvlindersoorten.

Om bij de inrichting van volkstuincomplexen het aanbrengen van natuurlijke elementen ten gunste van dagvlinders te bevorderen zullen in de planperiode in het Landelijk Voorlichtingscentrum voor het Volkstuinieren als voorbeeld voor het inrichten van een volkstuincomplex vlindervriendelijke inrichtingsmaatregelen worden getroffen.

Beheer

Van groot belang is het ecologische groenbeheer. Om de bestaansmogelijkheden voor dagvlinders in het cultuurlandschap te verbeteren zal voor agrariërs een brochure over vlindervriendelijk worden opgesteld. Het beschermingsplan dagvlinders zal verder worden ingebouwd in de beheersprocedure van het SBB. In 1989 en 1990 zal per terreintype minimaal 1 object extra aandacht krijgen ten gunste van de prioritaire dagvlindersoorten

Onderzoek

Ter verbetering van de kennis m.b.t. verspreiding en voorkomen van bedreigde en/of kwetsbare vlinders is nader karteringsonderzoek noodzakelijk. Verantwoordelijk hiervoor zijn Vakgroep Natuurbeheer (LUW), Vlinderstichting, Biogeografisch Informatiecentrum, Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer en Rijkswaterstaat. Voor de uitvoering zal gebruik worden gemaakt van ruim 600 amateur veldmedewerkers.

In de planperiode zal tevens onderzoek worden verricht naar de meetbare effecten van het gefaseerd maaibeheer op flora en fauna en naar het stofzuigermaaien. Ook zal onderzoek worden verricht naar inrichting en beheer van belangrijke landschapselementen als wegbermen en spoordijken

Herintroductie

Door versnippering en intensief gebruik kunnen bepaalde gebieden waar vlinderpopulaties zijn verdwenen, niet meer herbevolkt worden. Terugkeer kan alleen plaatsvinden door herintroductie. Dit moet wel aan een aantal voorwaarden voldoen:

- herintroductie komt in aanmerking in gevallen waarbij de soort is verdwenen door activiteiten van de mensen, de gebieden moeten binnen het areaal liggen en bij voorkeur moet de soort vroeger zijn waargenomen;
- herintroductie mag slechts plaatsvinden waar de oorzaken van het verdwijnen zijn opgeheven;
- herintroductie mag slechts in gebieden waar aan biotoopeisen wordt voldaan;
- er moet voldoende kennis van de autecologie aanwezig zijn;
- exemplaren moeten uit een populatie komen die het meest overeenkomt met de oorspronkelijke populatie;
- de bronpopulatie mag niet bedreigd worden;
- er moet overleg met de beheerder plaatsvinden
- soms is het nodig ook soortspecifieke parasieten in te zetten omdat deze een belangrijke rol spelen in de overleving;
- evaluatie van herintroductie dient plaats te vinden;
- er moet zorg zijn voor centrale melding en registratie voor herintroducties.

In Nederland komen de volgende soorten in aanmerking voor herintroductie: pimpernelblauwtje en donker pimpernelblauwtje. Na studie zullen deze in een tweetal biotopen in Noord-Brabant worden uitgezet. Wat betreft regionale herintroductie, de zilveren maan zal in

Zuid-Holland, de bosparelmoevlinder in Drenthe en op de Veluwe en het gentiaanblauwtje in het oosten van ons land worden geïntroduceerd.

Overige maatregelen

De volgende instrumenten kunnen worden ingezet ter bescherming van dagvlinders:

- natuurbeschermingswet (aankondiging natuurmonument, bescherming specifieke soorten);
- regeling onderhoudsovereenkomst landschapselementen (onderhoudsovereenkomsten);
- regeling achterstallig onderhoud historische parken en tuinen van buitenplaatsen;
- relatienota (beheersgebied en reservaatgebied);
- boswet.

1.2.2 Hamster

Doelstelling

Doelstelling is het behouden van de hamster voor de Nederlandse fauna. Internationale en nationale afspraken verplichten Nederland tot duurzame bescherming van de hamster in zijn natuurlijke leefgebied. De doelstellingen zijn daarom ook gericht op zowel de hamster zelf als op zijn leefgebied, voor zowel kortere als langere termijn. Voor de periode 2000-2004 zijn de volgende doelen gesteld:

- Hamsters en hun burchten beschermen en uitsterven voorkomen.
Hiervoor is het noodzakelijk om op korte termijn de (rest)populaties die mogelijk nog voorkomen, te beschrijven en om onder gecontroleerde omstandigheden hamsters te fokken en uit te zetten.
- Voorwaarden scheppen voor de ontwikkeling van hamster(netwerk)populaties.
Hiervoor moeten voldoende kernleefgebieden en hun samenhang, met een juiste inrichting en beheer, structureel worden veilig gesteld. Als doel is gesteld binnen de planperiode 500 ha samenhangend hamsterkernleefgebied (150 ha reservaat en 350 ha beheerovereenkomsten) te realiseren, bestaande uit 11 kerngebieden waar per kerngebied een levensvatbare populatie hamsters duurzaam kan overleven. Er wordt geschat dat daarvoor, onder optimale omstandigheden, bij benadering 150-200 dieren voor nodig zijn.
- Via hamsterbescherming een extra aanzet te geven voor het creëren van duurzame akkerlandschappen in Midden- en Zuid-Limburg, met zodanige kwaliteit dat daarin ook de hamster kan overleven.

Deze doelstellingen zijn verder geconcretiseerd in een 42-tal actiepunten voor de periode 2000-2004.

Maatregelen

- Inventarisatie van gebieden waar nog hamsters verwacht kunnen worden.
De huidige verspreiding van de hamster is onvoldoende bekend en er zijn meldingen uit deelgebieden waar nog hamsters aanwezig kunnen zijn. Eerst zal een gestandaardiseerde (en statistisch te analyseren) inventarisatie- en evaluatiemethode worden opgesteld. Vervolgens zal het verspreidingsonderzoek worden uitgevoerd. De provincie Limburg zet een centraal meldpunt op en zorgt voor een databank voor alle verzamelde gegevens.
- Noodopvang en fokprogramma/opstarten uitzetprogramma.
Omdat de kritieke grens genaderd of zelfs al gepasseerd is, is er gestart met de noodopvang van hamsters en het opstarten van het fokprogramma. Het fokken wordt onder verantwoordelijkheid van Diergaarde Blijdorp uitgevoerd. Begeleiding en coördinatie

van het fokprogramma gebeurt door de begeleidingsgroep Fokprogramma. Alterra vertegenwoordigt hierin het Ministerie van LNV. Voor de realisatie is contact gezocht met o.a. Duitsland en België. Kernleefgebieden die voldoende zijn ingericht en waar het juiste beheer wordt gevoerd, komen als eerste in aanmerking voor het uitzetten of bijzetten van hamsters uit het fokprogramma. Hiervoor zal de begeleidingscommissie voorstellen doen.

Wetgeving

In 2000 zullen de Flora- en Faunawet en de Natuurbeschermingswet 1998 kunnen bijdragen aan de bescherming van de hamster door de nadere invulling ervan. In beide wetten zijn daarvoor instrumenten opgenomen (over bescherming van gebieden c.q. leefgebieden). Zo is het mogelijk met de Natuurbeschermingswet 1998 gebieden aan te wijzen als beschermd Natuurmonument. De Flora- en Faunawet kent, naast de verbodsbepalingen voor de bescherming van soorten, de mogelijkheid plaatsen als beschermde leefomgeving aan te wijzen in verband met het voorkomen van beschermde inheemse soorten.

Ruimtelijke Ordening

Er moet worden gestreefd naar een duidelijke integratie van de hamsterbescherming in de Ruimtelijke Ordening. Over een dergelijke basisbescherming van de hamster via de RO zijn in 1999 met de provincie Limburg afspraken gemaakt. Voor toetsing van bestemmingsplanwijzigingen in actueel/potentieel hamsterleefgebied zijn voorschriften opgenomen in de Handleiding Bestemmingsplannen ca.

Maatregelen in kernleefgebieden

In de kernleefgebieden zijn specifieke beheermaatregelen voor de hamster nodig. In totaal zal 500 ha aangewezen worden als kernleefgebied, uitgangspunt is de inzet van 150 ha reservaatgebied en 350 ha beheergebied. Binnen de kernleefgebieden dient het beheer te voldoen aan de volgende criteria:

- het beheer moet optimaal zijn voor de hamster (hamsterbeheerpakket)
- de omvang en kwaliteit van het beheer dienen gegarandeerd te zijn
- de duurzaamheid van het beheer dient gegarandeerd te zijn (tenminste voor de planperiode)

Hiervoor zijn drie mogelijkheden:

- bindende afspraken maken met partijen
- afsluiten van meerjarige beheerovereenkomsten met agrariërs
- aankopen van akkers

Het Ministerie van LNV zal voor het totale areaal de instrumenten beheerovereenkomsten en aankoop inzetten. De provincie Limburg zal in het kader van de begrenzingenprocedure EHS ook over de inzet van de beheerpakketten doen. DLG heeft reeds tijdelijke contracten afgesloten op basis van het hamsterbeheerpakket.

Maatregelen in verbindingszones.

De verbindingen tussen de kernleefgebieden moeten veilig gesteld worden. Hiervoor kan gebruik worden gemaakt van de systematiek van bescherming die ook voor de Ecologische Verbindingszones zoals die in het Natuurbeleidsplan wordt gehanteerd. De provincie Limburg zal dit verder uitwerken.

Maatregelen buiten kernleefgebieden.

Voor de lange termijn moet worden ingezet op een natuurlijk en duurzaam beheer en inrichting van het totale akkerlandschap waarbinnen niet alleen de hamster, maar ook andere organismen van de akkerleefgemeenschap kunnen overleven. Dit geldt zowel binnen als buiten de EHS. Dit vraagt niet alleen afstemming in de Ruimtelijke Ordening maar ook om een (hamster)vriendelijk beheer van andere terreineigenaren (agrariërs,

natuurbeschermingsorganisaties, gemeenten, particulieren, etc). Hiervoor zal de beheersregeling voor agrarische gronden inzetbaar zijn.

Coördinatie hamsterbescherming.

Het in 1998 ingestelde Hamster Overleg Limburg (HOL) zal gedurende de planperiode blijven functioneren. Doel van het overleg is de uitvoering van het plan hamster te begeleiden door;

- advisering t.a.v. beleid en uit te voeren maatregelen;
- vergroten draagvlak voor uit te voeren maatregelen;
- creëren van afstemming tussen beleid en uitvoering;
- informatie-uitwisseling.

Onderzoek.

Over de hamster zelf, zijn levenswijze en de wijze waarop hij zich verplaatst in het landschap, is weinig bekend. De relatie tussen landgebruik, migratie en overleving is slecht onderzocht. Vooral voor de invulling van de beheerpakketten is kennis daarover nodig. Verder is het voor het fokprogramma relevant om te weten hoeveel genetische variatie er is binnen de populatie waaruit eventuele dieren betrokken worden om mee te fokken.

Monitoring en evaluatie.

Alle maatregelen zullen op hun effectiviteit beoordeeld worden. Monitoring levert de informatie voor wijzigingen in de beheerpakketten en andere beschermingsmaatregelen. Boeren kunnen daaraan een belangrijke bijdrage leveren en medewerking aan de monitoring zal daarom ook als voorwaarde opgenomen moeten worden in de beheersovereenkomsten. Jaarlijks wordt een rapportage over het gevoerde beheer en de behaalde resultaten opgesteld. Een periodieke evaluatie van het beleid is nodig om de effectiviteit van het beheer te bekijken en eventueel de uitvoering bij te stellen.

Educatie en voorlichting.

Zonder voorlichting is het draagvlak niet aanwezig om de bescherming van de hamster vorm te geven. Bovendien ontbreekt de kennis bij beheerders over het juiste hamsterbeheer. Voorlichtingsbijeenkomsten voor terreinbeheerders zijn van belang om het draagvlak te verbreden en kennis over te brengen. Verder zijn er brochures, exposities en voorlichtingsavonden. Een diaserie over het leven van de hamster kan gebruikt worden op exposities, op scholen en bij voorlichtingsavonden.

1.2.3 Kerkuil

Planperiode 1994-1999

Doelstelling

Het streven is erop gericht de broedpopulatie van de kerkuil op een landelijk niveau van minstens 2000 paren in muizenrijke jaren te brengen. Deze doelstelling is gericht op de middellange termijn (10-15 jaar). Het soortbeschermingsplan beoogt hiertoe de nodige kennis en ervaring bijeen te brengen en een aanzet voor verder herstel van de populatie te geven. Op welke termijn de doelstelling ook daadwerkelijk zal worden bereikt, is vooral afhankelijk van de snelheid waarmee de benodigde beheer- en inrichtingmaatregelen in het landelijk gebied aangepast dan wel uitgevoerd kunnen worden. Dit zal in belangrijke mate bepaald worden door de mogelijkheden en kansen die agrariërs hebben of hen worden geboden om in hun bedrijfsvoering meer rekening te houden met natuurwaarden.

Maatregelen

De maatregelen ter bescherming van kerkuilen zijn vooral gericht op verruiming van de mogelijkheden om te nestelen en te foerageren, en op het tegengaan van sterfte door het verkeer en door andere onnatuurlijke oorzaken.

Wettelijke maatregelen

De kerkuil is beschermd op grond van de Vogelwet 1936. Dit betekent dat het o.a. verboden is kerkuilen te doden, te vangen of pogingen daartoe doen, dood, al dan niet geprepareerd, of levend te hebben of te verhandelen, hun nesten te verstoren en hun eieren uit te halen en te hebben. Bovendien is het sinds 1994 door de inwerkingtreding van een wetswijziging ook het opzettelijk verontrusten van beschermde vogels verboden.

Het bieden van broedgelegenheid

Het grootste deel van de kerkuilen (naar schatting 80-85%) broedt in Nederland in nestkasten. Deze kasten vormen ook buiten het broedseizoen een veilige rustplaats. Om meer broedgelegenheid te bieden moet geleidelijk aan het aantal kasten worden uitgebreid, gelijk met het aantal vrijwilligers dat de kasten beheert. Het plaatsen van kasten heeft alleen zin als er voldoende vrijwilligers zijn die de kasten schoonmaken en controleren. Dit vereist een goede organisatie van vrijwilligers. Onder de hoede van de Vogelbescherming Nederland is een werkgroep van regionale coördinatoren en adviseurs werkzaam (Dick vragen): de Kerkuilenwerkgroep Nederland. In de planperiode zal het netwerk worden versterkt.

Verbetering van foerageermogelijkheden

Het belangrijkste voedsel van de kerkuil is de veldmuis. Andere soorten muizen en spitsmuizen vormen een alternatief indien veldmuizen schaars zijn. Een verbetering van de voedselsituatie van de kerkuil betekent dus automatisch verbetering in de leefomstandigheden van veldmuizen en andere (spits)muizen. Zo zijn bermen van wegen en taluds van dijken en waterlopen bij extensief maaibeheer een belangrijk leefgebied van veldmuizen. Kerkuilen jagen verder graag langs de randen van houtwallen en heggen. Tussen wallen en heggen en aangrenzende akkers en/of weilanden moet dan ook een grazige strook van tenminste 2.5, liefst 5-10 m, liggen die als jachtgebied voor kerkuilen en ook andere muizenetende vogels dienst doet. Ook ruige grazige terreinen, met veel zaaddragende grassoorten, vormen aantrekkelijke jachtgebieden, evenals boomgaarden met een ruige ondergroei en open gebieden in bossen, recreatieterreinen en natuurgebieden. Daarnaast kunnen ruige randen van graslanden en akkers, mits zij van bemesting en het gebruik van bestrijdingsmiddelen worden ontzien, eveneens van belang zijn als muizenbiotoop. Tenslotte kunnen door de aanleg van rogge- en haverakkertjes, de aanleg van kleinschalige composteringsplaatsen en het kleinschalig uitstrooien van afval muizen aantrekken en daarmee als voedselbron voor kerkuilen dienen.

Al deze foerageermogelijkheden zullen kunnen worden verbeterd met gebruikmaking van de braaklegregeling van de EU en de Regeling Onderhoud Landschapselementen.

Biotoopproeven ter verbetering van de voedselsituatie

In een aantal proefgebieden in het land zal worden onderzocht wat de effecten zijn van verschillende ten gunste van kerkuilen en hun prooidieren genomen maatregelen. Daarbij zal een vergelijking worden gemaakt met referentiegebieden waar dergelijke maatregelen niet zijn genomen.

Tegengaan van vergiftiging

Het gebruik van bestrijdingsmiddelen heeft invloed op de fauna en kan direct of indirect de stand van de prooidieren van de kerkuil beïnvloeden. Daarnaast zou het gebruik van rodenticiden ter bestrijding van muizen tot (door)vergiftiging kunnen leiden van kerkuilen. Het

gebruik van bestrijdingsmiddelen moet daarom zoveel mogelijk worden beperkt, het Meerjarenplan Gewasbescherming voorziet daarin.

Voorkomen van verongelukken

Ter voorkoming van het verongelukken van kerkuilen zouden de volgende maatregelen genomen kunnen worden:

- aanbrengen van beplantingen of wallen vlaks langs de weg om kerkuilen (en andere vogels) te dwingen de wegen op veilige hoogte over te steken en om het jagen langs de rijbaan te beperken;
- verminderen van het aantal zitplaatsen voor kerkuilen langs rijbanen (bijv. reflectie- en hectometerpalen);
- beperken van de leefmogelijkheden voor muizen in de wegbermen;
- scheppen van andere voedselgebieden als alternatief voor wegbermen.
- verdrinken van kerkuilen in drinkbakken voor vee kan worden voorkomen door in de bakken een drijvende plastic vlonder te leggen.

Herintroductie

In Nederland zullen geen kerkuilen worden uitgezet. Uitzondering vormen de in vogelasielen verzorgde, maar uit het wild afkomstige, kerkuilen. Het uitzetten vindt alleen plaats in de gebieden of zelfs bij de gebouwen waaruit ze afkomstig zijn.

Onderzoek

In de planperiode zijn de volgende onderzoeken voorzien:

- opslag van alle broedgegevens gedurende 25 jaar landelijke inventarisatie van de kerkuil in een database en analyse van deze gegevens;
- afronding van een regionaal onderzoek in de Achterhoek naar de ecologie van de kerkuil en de effecten van genomen beschermingsmaatregelen;
- energiebudget en ecologie van de kerkuil, en het effect van genomen beschermingsmaatregelen in Friesland;
- mogelijkheden van beheer van muizenpopulatie in een aantal proefgebieden en de effecten daarvan op de kerkuilenstand;
- voorkoming van het verongelukken van kerkuilen op verkeerswegen.

Voorlichting en educatie

Het beschermingswerk dat door enige honderden vrijwillige kerkuileninventarisators en – beschermers wordt verricht, is vooral gericht op het verkrijgen en behouden van de medewerking van boeren en andere gebruikers van gebouwen waarin kerkuilen nestelen. Hiervoor is goed voorlichtings- en educatiemateriaal beschikbaar. Verder heeft Vogelbescherming Nederland een algemene folder over kerkuilen uitgegeven en verspreid. Daarnaast geeft de vereniging jaarlijks een nieuwsbrief uit, waarin een overzicht wordt gegeven van de aantallen broedparen in de verschillende provincies in dat jaar en de mogelijke beschermingsmaatregelen. Ten behoeve van de inventarisatoren en beschermers is voorts een diaserie samengesteld ten behoeve van het voorlichtingswerk. In de planperiode zal dit voorlichtings- en educatiewerk worden voortgezet, uitgebreid en zonodig geactualiseerd.

Internationaal

De kerkuil behoort ook in andere Europese landen tot de bedreigde soorten en is dan ook opgenomen in de EG-vogelrichtlijn. Deze richtlijn verplicht de lidstaten tot het treffen van maatregelen ter bescherming van de leefgebieden van deze soorten.

Coördinatie

De organisatie en coördinatie van de in het soortbeschermingsplan voorziene maatregelen t.b.v. de kerkuil ligt bij Vogelbescherming Nederland. De kerngroep van de Kerkuilenwerkgroep Nederland zal als begeleidingsgroep optreden. De regionale directies van LNV spelen een stimulerende, faciliterende en ondersteunende rol bij de regionale inventarisatie- en beschermingsactiviteiten.

1.2.4 Lepelaar

Planperiode 1993-1998

Doelstelling

Doel van het plan is de kansen op het duurzaam en zelfstandig voortbestaan van de lepelaar als broedvogel in ons land belangrijk te vergroten. Zelfstandig betekent in dit verband dat maatregelen ten behoeve van de lepelaar in principe beperkt moeten blijven tot het realiseren van optimale omstandigheden en het weren van negatieve invloeden vanuit de omgeving, een en ander binnen het kader van duurzaam menselijk gebruik. Verder betekent het dat permanente onnatuurlijke maatregelen zoals het bestrijden van vossen en het fokken en uitzetten van lepelaars niet nodig moet zijn. De uitvoering van de verschillende maatregelen is er opgericht de populatie te versterken door de volgende ontwikkelingen:

- een groei van de Nederlandse populatie via ca. 750 in het jaar 2000 tot ca. 1000 in het jaar 2010;
- een toename van het aantal (regelmatig) bezette broedgebieden van 11 tot 15 à 20;
- een ruimere spreiding van de broedgebieden.

Hierdoor zal de populatie lepelaars meer bestand zijn tegen mogelijke catastrofes dan de huidige kleine populatie die afhankelijk is van een beperkt aantal terreinen in een kleiner gebied.

Maatregelen

Om het duurzaam en zelfstandig voortbestaan van de lepelaar te verzekeren is een groot aantal maatregelen opgesteld. Binnen de maatregelen geldt de volgende prioritering:

1. maatregelen voor broedgebieden zijn meer urgent dan foerageergebieden;
2. maatregelen aan bestaande lepelaargebieden krijgen voorrang boven ontwikkeling van nieuwe gebieden.

Bescherming van gebieden

De huidige en geplande status van de belangrijke lepelaargebieden in Nederland is als volgt:

- internationaal (Vogelrichtlijn, Wetlandsconventie, Conventie van Berlijn);
- nationaal (Natuurbeschermingswet, Nationaal Park, eigendom natuurbeschermende organisaties).

Behoud en ontwikkeling van broedgebieden

Doel is ten eerste het behoud en verbetering van bestaande broedgebieden en ten tweede de ontwikkeling van nieuwe broedgebieden. Daarbij zal (in afnemende prioriteit) de aandacht worden gericht op:

1. eilandsituaties zonder predatoren;
2. grootschalige (> 1000 ha), moeilijk voor vossen toegankelijke moerassen op het vasteland;

3. kleinschalige (< 1000 ha) moerassen op het vasteland.

De maatregelen die daarbij o.a. worden genomen zijn maatregelen tegen verstoring van vossen (vossenwerend raster, beperkt afschot, aanleg natuurlijke barrières), natuurontwikkeling, het weren van verontrusting.

Bescherming tegen predatoren

Waar het wenselijk en mogelijk is zullen de volgende maatregelen worden genomen teneinde een natuurlijke barrierewerking tegen grondpredatoren te vergroten:

- creëren van eilandsituaties als broedplaats;
- zo min mogelijk doorbreken dan wel zo goed mogelijk herstellen van barrierewerking van de uitgestrekte water- en moeraszones in grootschalige moerasgebieden
- plaatselijk verhogen van het waterpeil;
- slechten van overbodige oude kaden waar deze de toegankelijkheid van de lepelaarsbroedplaatsen voor predatoren vereenvoudigen;
- stimuleren van vegetatieontwikkeling in moeilijk voor vossen bereikbare eilandzones;
- bestrijden van fretten en andere niet in een gebied thuishorende roofdieren indien deze problemen (dreigen te) veroorzaken.
- het aanbrengen van een vossenwerend raster rond broedlocaties (nadeel is dat ook andere dieren dan vossen worden geweerd).

Uitgangspunt is dat de maatregelen passen in het totale terreinbeheer.

Behoud en ontwikkeling van voedselgebieden

In volgorde van afnemende prioriteit zal worden gekeken naar:

1. het verbeteren van de kwaliteit en de oppervlakte van binnendijkse voedselgebieden op de Waddeneilanden;
2. bescherming van voedselmogelijkheden op het wad;
3. verbetering van de foerageermogelijkheden voor de broedvogels op Flevoland;
4. behoud en verbetering van voedselgebieden op het vasteland.

De maatregelen voor verhoging van de voedselhoeveelheid zijn:

- realisatie voldoende oppervlakte aan ondiep water (max. 30 cm) door aanpassing peilbeheer, aanpassing slootprofielen en door inundaties;
- realisatie van voldoende oppervlakte aan dieper water voor het overleven van vis bij vorst en droogte;
- realisatie van verbindingen tussen diep en ondiep water en tussen wateren van verschillende zoutgehaltes i.v.m. trek van belangrijke voedselorganismen;
- vergroten van compleetheid en afwisseling van waterbiotoop;
- bevorderen van natuurlijke peilfluctuaties waardoor plaatselijk en tijdelijk prooidierconcentraties kunnen ontstaan.

De maatregelen voor verbetering van de voedselkwaliteit zijn:

- beperken gebruik toxische stoffen;
- toepassen van stoffen die minder toxisch zijn;
- beter schoonmaken spuitapparatuur;
- instellen van een spuitvrije zone langs sloten;
- voorlichting over mogelijkheden voor beperking verontreiniging wateren met bestrijdingsmiddelen en meststoffen;
- saneren vervuilde waterbodems;
- plaatselijke verboden op bepaalde toxische en persistente middelen.

Ter bescherming en verbetering van bestaande voedselgebieden zal met name gebruik worden gemaakt van de inbreng van de lepelaarsbelangen bij planvorming en -uitvoering

(landinrichtingsplannen, beleid garnalenvisserij, waterbeheermaatregelen, waterstaatkundige werken). Verder zal het ook in ander beleid worden meegenomen (3de nota Waterhuishouding, Meerjarenplan Gewasbescherming). De aandacht is in eerste instantie gericht op:

- regelmatig gebruikte gebieden rondom regelmatig bezetten broedkolonies;
- potentiële nieuwe voedselgebieden rondom bestaande en potentiële nieuwe broedgebieden.
- Verder zullen in een aantal belangrijke gebieden een aantal projecten worden uitgevoerd (Lauwersmeer, Texel, Noord-Holland, etc).

Ontwikkeling van nieuwe voedselgebieden

Met betrekking tot de ontwikkeling van nieuwe voedselgebieden voor de lepelaar geldt hetzelfde als is gesteld over nieuwe broedgebieden.

Bevorderen van rust

Rust is een belangrijk eis van de lepelaar aan broed-, voedsel- en rustgebied en aan pleisterplaatsen. Verstoring door recreatie dient daarom voorkomen te worden. Dit zal worden tegengegaan door bijv. het instellen van een toegangsverbod, verbetering van toezicht en surveillance, voorkomen of aanpassen van ontsluiting, zoneren van ontsluiting, betredingsdrempels, creëren van vaste waarnemingsplaatsen, voorlichting en het weren van verontrusting van potentiële broedgebieden.

Bescherming in trekbaangebied en overwinteringsgebied

De Nederlandse lepelaar is afhankelijk van gebieden buiten onze grenzen en het beleid is er daarom mede op gericht belangrijke plaatsen buiten Nederland veilig te stellen. Hiertoe zijn verschillende initiatieven genomen, bijv. in Frankrijk, Marokko en Senegal. Andere landen zullen worden gestimuleerd om zelf onderzoek te doen en maatregelen te nemen. Tevens is de lepelaar opgenomen als een belangrijke soort in een van de twee actieplannen die ontwikkeld zijn onder het African-Eurasian Waterbird Agreement.

De aandacht gaat vooral uit naar: het beperken van niet-natuurlijke doodsoorzaken, bescherming van gebieden, tegengaan van verontreiniging, behoud van foerageermogelijkheden en het tegengaan van verstoring. De concrete maatregelen die zullen worden genomen zijn: Nederland neemt het initiatief voor het opstellen van een actieplan ter bescherming van lepelaarpleisterplaatsen in de trekbaan, binnen de mogelijkheden van internationale overeenkomsten zullen concrete stappen worden ondernomen of ondersteund om bedreigingen van vitale onderdelen van het trekbaangebied het hoofd te bieden c.q. op deze plaatsen verbeteringen aan te brengen, projecten in het kader van ontwikkelingssamenwerking in gebieden waar Nederlandse ooievaars verblijven, zullen worden getoetst aan milieu- en biotoopeisen en in internationaal verband zal worden aangedrongen op effectuering van de bescherming op de trekroute.

Tegengaan van niet-natuurlijke doodsoorzaken

Omdat aanvaringen met hoogspanningsleidingen een belangrijke doodsoorzaak zijn, zal prioriteit worden gegeven aan onderzoek naar locaties rond de huidige en toekomstige broedkolonies waar zich problemen kunnen gaan voordoen. Bevorderd zal worden dat op probleemlocaties visuele voorzieningen op de leidingen worden aangebracht en dat aanleg van leidingen evt. ondergronds zullen plaatsvinden. Verder zal in internationaal verband bij de betreffende landen worden aangedrongen op maatregelen om illegale jacht terug te dringen.

Onderzoek

Het onderzoek zal gericht zijn op het jaarlijks volgen van de ontwikkeling van het broedbestand in samenhang met andere relevante informatie. Hiervoor zal jaarlijks registratie van het

Nederlandse broedbestand plaatsvinden, zullen de gegevens en de rapportage van in de afgelopen jaren uitgevoerd ringonderzoek worden uitgewerkt en zal ringonderzoek worden voortgezet. Verder zullen onderzoeken naar buitenlandse lepelaargebieden worden voortgezet en geïntensiveerd. Op het gebied van de chemische belasting dient de aandacht vooral gericht te zijn op de prooidieren. Tenslotte zal onderzoek worden gedaan naar de beschikbaarheid van prooidieren, waarbij de aandacht gericht zal zijn op de ecologie van prooidieren en de invloed van waterpeilbeheer op de dichtheden van prooidieren. Hiervoor zal monitoring moeten plaatsvinden van het gebruik van voedselgebieden door de lepelaar en monitoring van de garnalenstand in belangrijke voedselgebieden op het wad.

Voorlichting

De eerste doelgroep van de voorlichting zijn mensen die nauw betrokken zijn of nauw betrokken kunnen worden bij de plannen en de uitvoering daarvan: beheerders, agrariërs, bestuurders en medewerkers waterschappen, natuurbeschermingsorganisaties en vogelwerkgroepen. Communicatiedoelstelling richt zich op kennisoverdracht. De communicatiemiddelen zullen zijn:

- soortbeschermingsplan lepelaar
- praktische handleiding over inrichting en beheer gebieden lepelaar (1994?)
- voortzetting nieuwsbrief Lepelblad

De tweede doelgroep wordt gevormd door iedereen die geïnteresseerd is in natuurbescherming en de lepelaar. Ook nu is kennisoverdracht de communicatiedoelstelling. Middelen zijn:

- publieksfolder (korte samenvatting soortbeschermingsplan lepelaar)
- tentoonstellingen.

Uitvoering

Om de uitvoering van het plan te stimuleren en te coördineren is een stuurgroep ingesteld. Deze stuurgroep bestaat uit 8 personen, te weten Vogelbescherming (secretariaat), LNV-NBLF (voorzitter), LNV-consulentschappen NBLF, SBB, NM, V&W, provincies, waterschappen.

Financiering

LNV zal een deel van de kosten van uitvoering van de maatregelen die uit dit plan voortvloeien op zich nemen. Het stelt zich garant voor een bijdrage van f 1.000.000,- voor de gehele planperiode. Daarnaast zal LNV geld besteden aan meer algemene maatregelen, ook m.b.t. het buitenland. Dus een deel wordt gefinancierd vanuit LNV-soortenbeleid en een deel vanuit LNV-gebiedsgericht beleid en natuurontwikkeling. Verder is financiering vanuit andere bronnen noodzakelijk (provincies, waterschappen, terreinbeheerders, etc.)

1.2.5 Muurplanten

Planperiode 1988-1993

Doelstelling

Het behoud en beheer van 15 specifieke muurplanten en hun groeiplaatsen extra onder de aandacht te brengen van (andere) overheden, particuliere natuurbeschermingsorganisaties, eigenaren en beheerders van muren met waardevolle plantensoorten, bouwkundigen op het gebied van restauraties, aannemers en overige betrokkenen. Aan hen wordt gevraagd de nodige inspanning te leveren om in de planperiode tenminste een verdere achteruitgang van de

specifieke muurplanten te voorkomen en om het aantal (potentiële) groeiplaatsen van deze plantensoorten uit te breiden.

Maatregelen

Om gunstige leefomstandigheden voor de bedreigde muurplanten te bevorderen en situaties die van negatieve invloed zijn op deze plantensoorten tegen te gaan, zullen de nodige maatregelen getroffen moeten worden.

Het behoud en beheer van bestaande groeiplaatsen

De algemene maatregelen die kunnen worden genomen om bestaande groeiplaatsen te behouden en te beheren, zijn:

- het ongemoeid laten van muren (natuurlijke ontwikkeling);
- beperkt beheer (weren van houtige gewassen op muren);
- beschaduwing door bomen en struiken (schaduw heeft positieve betekenis);
- het aanleggen van watergoten (om eutrofiering door vervuild water tegen te gaan);
- vermijden van het gebruik van herbiciden;
- het aanbrengen van stootbalken (gunstige vestigingsplaats);
- aanpassen van deksels van waterputten (belangrijke groeiplaats).

Restauratie van muren met waardevolle planten.

De ideale restauratiemethode is permanent onderhoud, waarbij het niet nodig is om aan een muur zeer grote ingrepen te doen. Het oorspronkelijke groeimilieu van de muurplanten kan dan gehandhaafd blijven waardoor het risico het kleinst is.

Soms zijn echter ingrijpende herstelmaatregelen nodig. Het verdient aanbeveling om de muurdelen die nog in goede staat zijn, zoveel mogelijk te handhaven. Voor de aanvang van de restauratie dienen de omstandigheden van de oude muur (mortel, vochtigheid, schaduw) nauwkeurig na te worden gegaan om later de muur weer zoveel mogelijk in de oude toestand te krijgen. Verder moet worden gekeken of de muurplanten ter plekke kunnen blijven zitten. De uitvoering zal in goed overleg tussen de betrokken personen moeten worden uitgevoerd onder deskundige (natuurtechnische) begeleiding.

Overplanting

Hoewel het overbrengen iets onnatuurlijks is, zijn dergelijke overplaatsingen van groot belang, omdat het vaak de enige mogelijkheid is om deze soorten te kunnen behouden. Belangrijke punten:

- het uit de muur halen van planten (zoveel mogelijk met de stenen eromheen);
- het bewaren van groepjes bakstenen met muurplanten (om uitdroging te voorkomen);
- het bewaren van losse planten (in bloempotten, in vochtige jute zakken of in kranten);
- het inmetelen van planten (een van een, met oude mortelresten, voegen ruw en onafgewerkt);
- het vochtig houden van de muur (om de wortels de kans te geven om zich te vestigen).

Bij voorkeur dienen de overplantingen buiten het groeiseizoen plaats te vinden, dus in de periode van het late najaar tot het vroege voorjaar. Bij restauratiewerkzaamheden verdient een gefaseerde aanpak de voorkeur, niet alle vegetatie wordt tegelijk verwijderd, met alle risico's van dien.

De te gebruiken mortel moet een kalkmortel zijn. Een analyse van de oude mortelsamenstelling zal moeten plaatsvinden om gegevens te krijgen waarmee rekening kan worden gehouden bij de aanmaak.

Restauratie van muren is vaak een onderdeel van een groter project en de kosten voor het behoud van muurvegetaties zijn in verhouding zeer gering en te verwaarlozen. Wanneer

muurbegroeiing wordt beschouwd als een waardevolle bijdrage aan het stedelijk leefmilieu is het vanzelfsprekend dat de kosten daarvan worden meegenomen in de restauratiebegroting. Er is dus geen aanleiding voor het treffen van een financiële regeling van rijkszijde.

Het creëren van nieuwe groeiplaatsen voor muurplanten

Om muurplanten te laten groeien waar zij tot nu toe niet voorkomen, zullen muren geschikt moeten worden gemaakt. Door het aanbrengen van groeven of barsten in het cement bevordert met de mogelijkheid tot vestiging. Verder kan men voor bepaalde soorten de schaduw bevorderen en kan men kalkrijk cement gebruiken. Het is natuurlijk belangrijk dat er een voldoende aanvoer van zaden en sporen uit de omgeving zijn.

Wetgeving

De bedreigde muurplanten vallen in 1988 nog niet onder de natuurbeschermingswet. Wel kunnen onder die terreinen en wateren worden aangewezen als beschermd natuurmonument of als staatsnatuurmonument. Verder beschermt de Monumentenwet monumenten waarop vaak bedreigde muurplanten groeien.

Voorlichting

Door toezending van de handleiding dan wel toezending van een signalerende brochure zullen eigenaren en beheerders, bouwkundigen, overheden, natuurbeschermingsorganisaties en organisaties voor het behoud van monumenten worden gestimuleerd bij te dragen aan het behoud en herstel van bedreigde muurplanten. Verder is een affiche en een reizende tentoonstelling ontworpen. Voorts zal voorlichting worden gegeven in relevante tijdschriften, dag- en weekbladen en huis-aan-huis bladen. Er zijn stadswandelingen waarbij aandacht wordt geschonken aan muurplanten. Bij muurplanten kunnen metalen schilden of bordjes worden gehangen met informatie. Diverse muurplanten zijn bij tuincentra te koop.

Educatie

Voor de hoogste klassen van het basisonderwijs en de laagste klassen van het voortgezet onderwijs zal door het IVN een onderwijsinformatieset worden ontwikkeld. Verder zal het IVN de mogelijkheden voor het opstellen van eenvoudige determinatietabel nader uitwerken. In de basiscursus- en natuurgidsencursus materiaal van het IVN zal aandacht worden besteed aan muurplanten. En in de beroepsopleidingen Metselen zal ook leerstof worden opgenomen over metseltechnieken en muurplanten.

Onderzoek

Gekozen is voor monitoring (meetprogramma op vaste plaatsen met bepaalde frequentie). Het onderzoek zal worden begeleid door een commissie bestaande uit het Biogeografisch Informatie Centrum, RIN, FLORON, KNNV en de leden van de werkgroep Bedreigde Muurplanten. Er zal een beroep worden gedaan op vrijwilligers voor de uitvoering van het onderzoek. Verwerking en opslag zal plaatsvinden bij het Biogeografisch Informatie Centrum.

Advisering

Voor advies kan men zich richten tot het Consulentenschap Natuur, Milieu en Faunabeheer in de desbetreffende provincie. Voorts zal een groep van deskundigen worden gevormd die de nodige ondersteuning kan verlenen.

1.2.6 Otter

Planperiode 1989-1997

Doelstelling

Doel van het actieplan is te werken aan het herstel van de leefgebieden van de otter. Als concentratie en startpunt is gekozen voor het realiseren van een herstel- en ontwikkelingsproject in een deel van het meest kansrijke Fries-Overijsselse otterkerngebied in de Oude Venen, gelegen tussen Grouw en Eernewoude. In het kader van het herstel van de otterpopulatie zal daarnaast een project worden opgezet dat zich richt op onderzoek aan en fok van otters in gevangenschap. Na verloop van tijd zullen deze otters in dit specifiek voor de otter ingerichte gebied worden uitgezet.

Maatregelen

Planvorming

Het in de otterkerngebieden bevorderen van het opstellen en (doen) uitvoeren van een plan tot handhaving en verbetering van dekkingbiedende vegetatie en van migratiemogelijkheden. Daarbij gaat het om maatregelen als aanleg en onderhoud rietoevres, afrastering ruigten, aanpassing maaibeheer, regulatie herbiciden en andere bestrijdingsmiddelen, oevervegetatievriendelijk onderhoud, oeveraanplant met bomen en struiken, creëren van otterverblijfplaatsen, zonering van recreatie, juiste waterkwaliteit, aanpak van vervuiling, etc.

Inrichting

Het bevorderen dat in de otterkerngebieden tenminste een otterreservaat per 20km² aanwezig is, dat in de otterkerngebieden vier otterrefugia per 20 km² aanwezig zijn, het uitdiepen van petgaten e.d., bijdragen aan een goede ecologische infrastructuur, voorkomen van demping van wateren, treffen van compenserende maatregelen, het bevorderen van tunnels onder wegen en bruggen over wegen, het openhouden van het water bij vorst, etc

Beheer

Een aangepast maairegime, een aangepast waterpeilbeheer bij vorst, het gebruik van otterkerende voorzieningen in fuiken, bevorderen van aangepaste muskusratten- en beverrattenbestrijding en het reguleren van de jacht op bunzing en nerts.

Veiligstelling

Het verbeteren van de wettelijke bescherming, de aankoop van gebieden, toepassing van de Natuurbeschermingswet, stimuleren van ROL/RAL overeenkomsten, overleg voeren met België en Duitsland.

Onderzoek

Het bevorderen van onderzoek naar de waterkwaliteit, waterbodems en voedselketens, verbindingsmogelijkheden, verbetering van de habitat, migratieroutes en periodieke monitoring van de effecten van de op basis van dit plan getroffen maatregelen en voorzieningen.

Voorlichting en educatie

Het bevorderen van educatie/voorlichtingscentra m.b.t. de otter, het vervaardigen van educatie en voorlichtingsmateriaal en het bevorderen van samenwerking tussen de centra voor voorlichting en educatie en fok.

Herintroductie

Waar de otter uit een gebied is verdwenen kan herintroductie aldaar c.q. repopulatie een methode tot herstel van de populatie in dat gebied zijn. Er moet dan wel gelden dat de oorzaken van het verdwijnen/verzwakken van de otterpopulatie zijn weggenomen. Verder mag de locatie niet geïsoleerd zijn en moeten de uit te zetten dieren in optimale conditie zijn. Het uitzetten zal worden begeleid door intensief onderzoek.

1.2.7 Patrijs

Planperiode 1991/1992-1996/1997(=5 jaar)

Doelstelling

De patrijs is aangewezen als soort die prioriteit zal krijgen bij het treffen van soortgerichte maatregelen. Achtergrond daarvan is enerzijds zijn kwaliteit als indicator voor de natuurkwaliteit en anderzijds het feit dat de patrijs behoort tot het bejaagbare wild. De indicatorkwaliteit van de patrijs betekent dat beheersmaatregelen die de stand van de patrijs ten goede komen, ook de vestigingsmogelijkheden van overige kenmerkende soorten van de levensgemeenschappen van akkers gunstig zullen beïnvloeden. De keuze voor ene bejaagbare soort is ingegeven door de verwachting dat daarmee met name de inzet van de wildbeheerders, i.c. de jacht kan worden gemobiliseerd. Het plan is er dan ook op gericht in het bijzonder jachthouders en boeren aan te zetten tot het treffen van maatregelen die leiden tot het behoud of het herstel van het patrijsenbiotoop in de gebieden waar zij het wildbeheer voeren. Er zullen in de actieperiode 5 voorbeeldterreinen worden ingericht en aan een 40-tal particuliere projecten zal ondersteuning worden geboden. Binnen deze projecten zal worden gestreefd naar een verdubbeling van de nagestreefde broedstand, namelijk ca 5 paren per 100 ha.

Maatregelen

De achteruitgang van de patrijs hangt in belangrijke mate met het verlies van geschikte leefgebieden door een gewijzigd agrarisch grondgebruik. De te nemen maatregelen zijn daarom gericht op het verbeteren van de kwaliteit van het landelijk gebied op zodanige wijze dat er gebieden ontstaan die een geschikter biotoop opleveren voor de patrijs, met name in de akkerbouwgebieden. De maatregelen hebben met name betrekking op

- een verruiming van het aanbod permanente nestdekking;
- verbetering van het voedselaanbod.

•

Op dit moment vinden al ontwikkelingen plaats in de landbouw die op middellange en lange termijn zullen kunnen leiden tot een algemene verbetering van de basiskwaliteit van de akkerbouwgebieden (bijv. beperking in het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen, bevordering geïntegreerde bedrijfssystemen, volumebeperkende maatregelen en emissiebeperkende maatregelen).

In de planperiode zullen vijf voorbeeldprojecten en 40 particuliere projecten centraal staan. Om een project te kunnen zijn, dient te worden voldaan aan de volgende voorwaarden:

- het terrein moet kansrijk zijn;
- het oppervlakte dient tenminste 1000 ha aangesloten te zijn;
- er dient een projectvoorstel te worden geschreven.

Verwacht wordt dat de voorbeeld- en navolprojecten zodanig enthousiasmerend zullen werken, dat na de planperiode de beheermaatregelen op ruimere schaal en zonder verdere ondersteuning van de overheid ingang vinden.

Voor de uitvoering van bepaalde beheermaatregelen bestaan al subsidieregelingen. Dit zijn:

- beheerovereenkomsten in het kader van de relatienota;
- regeling Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen;
- jachtfonds.

Als stimulans zullen in de planperiode initiatieven voor de uitvoering van ca 40 projecten extra bijdragen kunnen worden verkregen. Aanvullende financiële ondersteuning heeft betrekking op:

- selectieve toepassing van chemische gewasbeschermingsmiddelen in perceelranden gerst en tarwe;
- uit productie nemen van perceelsgedeelten;
- zaaigoed en plantsoen.

Voorlichting en educatie vormen een belangrijk onderdeel van het plan. De volgende voorzieningen zullen worden getroffen:

1. voorbeeldprojecten
2. praktijkcursus biotoopbeheer
3. voorlichtingsbrochure patrijsvriendelijk agrarisch beheer in 1994-1994
4. advisering vanuit Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu
5. patrijsvriendelijk beheer als onderdeel van landbouwkundig onderwijs
6. publiciteit via een werkgroep voorlichting (SBNL, KNJV, Landbouworganisaties, LNV)

Aan de uitoefening van de jacht in de projectgebieden zullen geen bijzondere eisen worden gesteld. Wel zal van de initiatiefnemers worden gevraagd in het project aannemelijk te maken dat eventuele bejaging geen beperkende factor is voor het bereiken van de nagestreefde broedstand van tenminste vijf paren per 100 ha. Voort zal jaarlijks over het eventuele afschot moeten worden gerapporteerd.

Evaluatie

Na afloop van de projectperiode zal een evaluatie moeten plaatsvinden, dit zou in 1998 moeten zijn.

Financiering

In totaal zal in de planperiode maximaal f 2.630.000,- nodig zijn. Hiervan zal tot een bedrag van maximaal f 400.000,- door het jachtfonds worden bijgedragen. Het resterende bedrag zal worden gefinancierd uit de middelen die in het kader van het Natuurbeleidsplan voor de uitvoering van het soortenbeschermingsbeleid beschikbaar zijn.

1.2.8 Vleermuizen

Doelstelling

De nota geeft niet alleen een overzicht van hetgeen is gedaan en bereikt, maar vooral ook van maatregelen die bij kunnen dragen aan de instandhouding van de inheemse vleermuizen in Nederland. De nota wil derhalve een stimulans vormen voor de verdere voortgang van de bescherming.

Maatregelen

Wettelijke bescherming

Nederland is voor zover bekend het eerste land dat vleermuizen ingevolge wettelijke bepalingen beschermd heeft verklaard. Zo werd het ingevolge de Natuurbeschermingswet verboden vleermuizen te vangen of te doden, of zulks te pogen, alsmede het onder zich hebben of te koop aanbieden van levende en dode exemplaren of delen ervan. Eveneens werd het zonder noodzaak verontrusten van vleermuizen niet meer toegestaan.

Ingevolge de Conventie van Bern zijn alle vleermuissoorten in Europa, met uitzondering van de dwergvleermuis, strikt beschermd. In het algemeen blijkt deze vleermuis echter in alle landen op hetzelfde niveau als de andere soorten te worden beschermd.

Er moet wel naar worden gestreefd naar een uitbreiding van de wettelijke mogelijkheden ter bescherming van voor vleermuizen belangrijke gebouwde objecten zoals kalksteengroen en individuele bomen.

Beschermingsmaatregelen

Het is voor het behoud van vleermuizen van groot belang hun zomer- en winterkwartieren te behouden, te herstellen en uit te breiden. Bijvoorbeeld door het beschermen van groeven, een juist beheer van bunkers, het beschermen van forten, ondergrondse ruimten om te bouwen als winterverblijfplaats, het bouwen van vleermuisverblijfplaatsen in geluidwerende wallen etc., het sparen van holle bomen en de toepassing van vleermuis kasten.

Verder is het van groot belang om klachten met betrekking tot vleermuisoverlast succesvol af te handelen. Een persoonlijke benadering blijkt meestal gunstige resultaten te hebben en leidt veelal tot het aanvaarden van de aanwezigheid van vleermuizen in de onmiddellijke omgeving.

Voorlichting en educatie.

Er bestaan nog veel misverstanden over vleermuizen. Het uitgebrachte voorlichtingsmateriaal was zeer gewild en een blijvende behoefte aan voorlichtings- en informatiemateriaal is aanwezig. Er dient ernaar te worden gestreefd dat bij de consulentenschappen NMF in de provincies voldoende deskundigheid met betrekking tot vleermuizen beschikbaar komt ten behoeve van vereist beheer, wenselijke inventarisaties en de behandeling van ingediende klachten over overlast. Instellingen op het gebied van natuurbeschermingseducatie dienen de nodige aandacht te besteden aan voorlichting.

Onderzoek

Nederlands is historisch gezien belangrijk voor het vleermuisonderzoek. Als sinds de jaren 30 wordt vrijwel onafgebroken onderzoek verricht naar uiteenlopende aspecten van de ecologie van inheemse vleermuissoorten (verspreiding, winterslaap, populatiedynamica, homing, trek, etc.). Uit dit onderzoek werd ook de achteruitgang van de inheemse vleermuissoorten geconcludeerd. Toekomstig onderzoek zou zich moeten richten op fundamenteel onderzoek (leefgewoonten, populatiedynamica, biotoopgebruik, vleermuisvoedsel) en toegepast onderzoek (nevenwerking houtverduurzamingsmiddelen en houtontsmetting), verloop van vleermuisstad in verblijven, toepassing van vleermuis kasten). Daarnaast is het van belang de verbreiding van de infectie rabiës onder de vleermuizen en de gevolgen hiervan voor de volksgezondheid of anderszins.

Literatuur

- Ministerie van Landbouw en Visserij, 1988a. *Handleiding voor de bescherming van bedreigde muurplanten*. Den Haag: Ministerie van Landbouw en Visserij, directie Natuur, Milieu en Faunabeheer.
- Ministerie van Landbouw en Visserij, Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer, 1988b. *Vleermuisbescherming. Verleden, heden en toekomst*. 's-Gravenhage: Ministerie van Landbouw en Visserij, Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer.
- Ministerie van Landbouw en Visserij, 1989. *Beschermingsplan dagvlinders*. Den Haag: Ministerie van Landbouw en Visserij, directie Natuur, Milieu en Faunabeheer.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1991a. *De otter in perspectief; een perspectief voor de otter. Herstelplan leefgebieden otter*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Natuur, Milieu en Faunabeheer.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1991b. *Herstelplan leefgebieden patrijs*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Natuur, Milieu en Faunabeheer.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1994. *Soortbeschermingsplan Lepelaar*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Natuurbeheer, 1996. *Soortbeschermingsplan Kerkuil*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Natuurbeheer.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Natuurbeheer, 1999. *Soortbeschermingsplan hamster 2000-2004*. Wageningen: IKC-Natuurbeheer. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 41.

2 Weidevogels

In Nederland worden over het algemeen 28 vogelsoorten tot de weidevogels gerekend. Een groot deel daarvan wordt bedreigd. Openheid en rust is voor alle weidevogels belangrijk. Het beheer, in samenhang met waterpeil en voedselsituatie, is eveneens een gemeenschappelijke factor, al zijn er per soort verschillen. Inrichting en beheer van het landelijk gebied veranderen zodanig dat een groot aantal weidevogelsoorten bedreigd wordt en in aantal achteruitgaat.

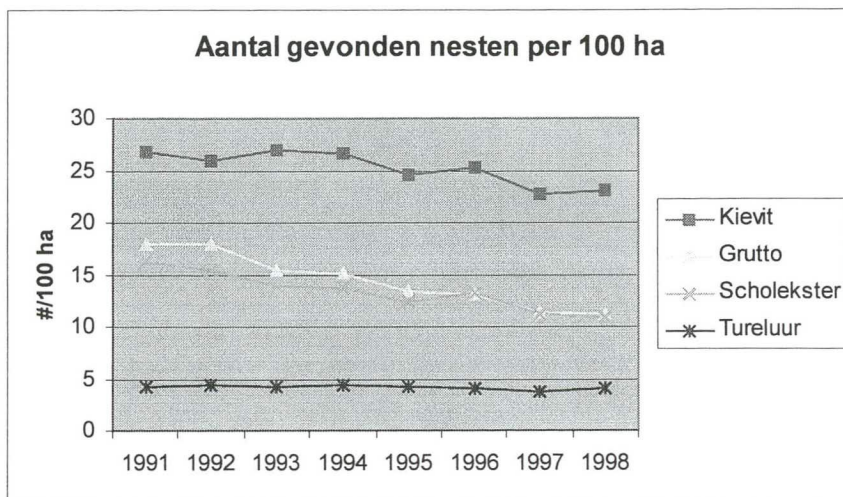
In Nederland houdt een drietal organisaties zich bezig met vrijwillige weidevogelbescherming. Dit zijn de Stichting Landschapsbeheer, de Bond voor Friese Vogelbeschermingswachten en de Vereniging van Weidevogelbeheerders Vanellus vanellus. De vrijwillige vogelbescherming is een vorm van samenwerking tussen boer en vrijwilliger, waarbij de vrijwilliger helpt bij het zoeken en markeren van de legsels van weidevogels om te voorkomen dat deze legsels sneuvelen. Deze vorm van bescherming is belangrijk, omdat de meeste broedparen van de meer algemene soorten (kievit, grutto, scholekster, etc.) op gangbaar agrarisch land broeden.

In onderstaande tabel zijn voor de 5 belangrijkste weidevogelsoorten in Nederland (kievit, grutto, scholekster, tureluur en wulp) voor de periode 1993-1999 het aantal gevonden legsels weergegeven. Gegevens van: Stichting Landschapsbeheer, de Bond voor Friese Vogelbeschermingswachten en de Vereniging van Weidevogelbeheerders Vanellus vanellus.

Soort	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Kievit	35039	57714	66128	74266	85145	88990	99526
Grutto	16050	21808	22724	23265	23050	23188	24777
Tureluur	4180	5500	5938	6045	6135	6927	7334
Scholekster	12614	14597	16198	18549	17736	17933	18671
Wulp	138	264	374	513	638	547	704
Oppervlakte	94060	176980	232579	276270	298860	305478	325669

In onderstaande tabel en figuur zijn voor de 4 belangrijkste weidevogelsoorten in Friesland (kievit, grutto, scholekster en tureluur) voor de periode 1993-1999 het aantal gevonden legsels weergegeven. Gegevens van: Bond voor Friese Vogelbeschermingswachten.

Soort	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Kievit	26,82	25,98	26,98	26,57	24,53	25,29	22,69	23,09
Grutto	17,9	17,99	15,49	15,02	13,45	13,08	11,42	11,2
Scholekster	16,29	15,34	13,94	13,67	12,37	13,19	11,22	10,8
Tureluur	4,21	4,47	4,25	4,38	4,28	4,13	3,69	4,09
Oppervlakte	74401	76303	77819	86660	94355	98171	103305	105129

Het is vrijwel niet mogelijk uit bovenstaande gegevens conclusies te trekken. Er is namelijk nooit een inventarisatie gedaan over dezelfde oppervlakten ieder jaar. Dit betekent dat een afname of toename van legsels niet verklaard kan worden door een af- of toename in het aantal weidevogels in Nederland of Friesland. Zo zou een toename van het aantal legsels per 100 ha verklaard kunnen worden doordat in dat jaar een aantal weidevogelrijke gebieden in de inventarisatie zijn meegenomen die het jaar daarvoor niet waren geteld. Een dergelijke redenering zou ook gevolgd kunnen worden voor het verklaren van een afname. Kortom alleen als een aantal jaren achtereen geteld zou worden in dezelfde gebieden, zouden conclusies kunnen worden getrokken over de toe- of afname. Dit verhaal geldt ook voor Friesland, hoewel de Bond voor Friese Vogelbeschermingswachten in hun jaarverslag deze gegevens wel gebruikt en hierover conclusies trekt.

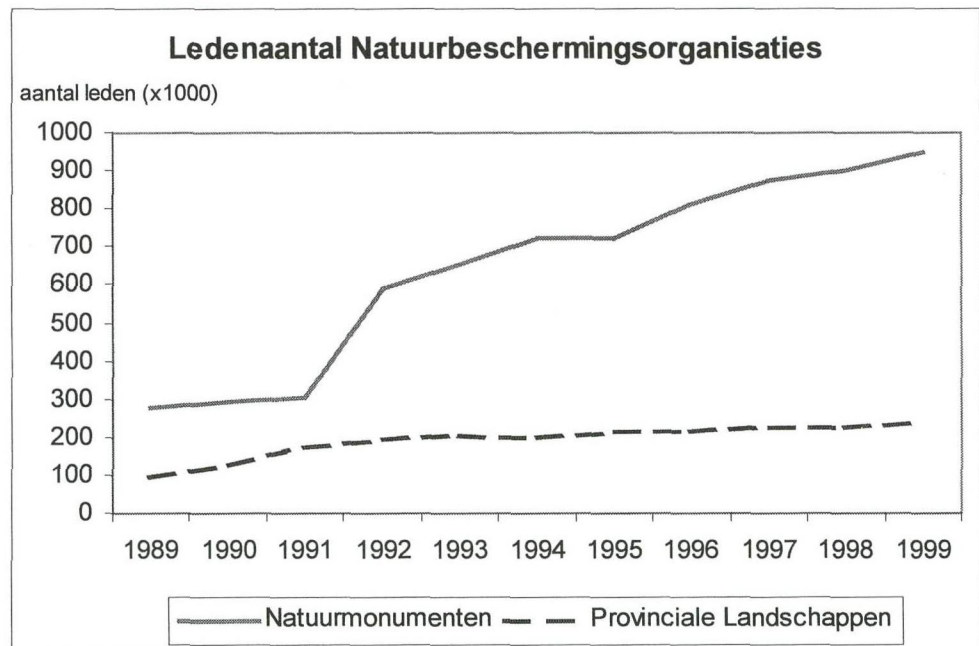
Literatuur

Bond voor Friese Vogelbeschermings Wachten, 1999. *Jaarverslag 1999*. : Giekerk: Bond voor Friese Vogelbeschermings Wachten.
 Paasman, Aad. Werkzaam bij Landschapsbeheer Nederland, via de fax te bereiken: 030-2310315

3 Lidmaatschappen Natuurbeschermingsorganisaties

Het aantal leden van de Provinciale Landschappen op 1-1-2000 is 239.931. Het aantal leden van Natuurmonumenten op 1-1-2000 is: 950.000. Het exacte aantal wil Natuurmonumenten niet geven. Hoewel je geen lid kunt worden van het Staatsbosbeheer, zijn ze in 1999 begonnen met de uitgifte van het magazine Onverwacht Nederland. Een abonnement op dit blad toont de mogelijke betrokkenheid bij het werk van SBB. SBB is echter niet bereid vanuit strategische overwegingen het ledenaantal bekend te maken.

Het totale aantal leden van de natuurbeschermingsorganisaties is dus ongeveer 1.189.931 (1,2 miljoen). Onderstaande figuur geeft het verloop van de ledenaantallen weer. In 1999 is het totale aantal leden van Natuurmonumenten en Provinciale Landschappen bij elkaar opgeteld met ruim 8% gestegen ten opzichte van 1998.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
NM	276,5	292	306	592	657	722	721	810	874	900	950
PL	94,157	124,53	174,69	193,29	204,15	201,53	214,03	215,28	226,09	226,59	239,93

x 1000

Literatuur

Landschappen, e-mail: De Landschappen [secretariaat@landschappen.nl]
Natuurmonumenten, telefoon ledenservice: (035) 6559911

4 Vrijwilligers

Het aantal vrijwilligers dat in 1999 actief was bij de bescherming van weidevogels is gestegen tot een aantal van ruim 10.500. Verder is een groot aantal vrijwilligers actief bij het inventariseren van planten- en diersoorten. De Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's) coördineren deze activiteiten. In 1999 waren hier ongeveer 9280 vrijwilligers bij betrokken. Ook op educatief vlak (het leiden van excursies, het organiseren van cursussen en jeugdactiviteiten) zijn veel vrijwilligers actief. Dit gebeurt met name onder de paraplu van het IVN Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie. Eind 1999 waren 15.900 leden verbonden aan de landelijke organisatie van het IVN.

Opmerkelijk is verder de toenemende samenwerking op lokaal en regionaal niveau tussen vrijwilligers onderling en van vrijwilligers met overheidsinstellingen, terreinbeherende organisaties en andere instanties. Een voorbeeld hiervan zijn de agrarische natuurverenigingen en milieucoöperaties. Onder agrarisch natuurbeheer vallen "alle activiteiten van boeren, al dan niet in samenwerking met anderen en al of niet tegen vergoeding of beloning, die het behoud en/of de ontwikkeling beogen van natuur- en landschapswaarden". Dus inclusief betaalde en onbetaalde vrijwillige weidevogelbescherming en het van oudsher al bekende aanleggen en onderhouden van poelen en houtwallen. In sommige landbouw- en natuurbeschermingskringen verstaat men onder agrarisch natuurbeheer alleen die activiteiten waarbij boeren tegen betaling als beheerders van natuurgebied optreden. De agrarische verenigingen en milieucoöperaties zijn zelfstandige initiatieven van groepen boeren en tuinders om voor lokale vraagstukken gezamenlijk originele oplossingen te zoeken. Zij worden gezien als middel om de markt voor natuur, landschap en milieu op elkaar af te stemmen en te reageren op de maatschappelijke vraag naar een schoon milieu, waardevolle natuur en een karakteristiek landschap. De organisaties vervullen enerzijds een voortrekkersrol en anderzijds een ondersteunende rol voor agrariërs bij het beheer van natuur. Sinds het begin van de jaren 90 is het aantal coöperaties en verenigingen sterk gestegen, verspreid over Nederland zijn momenteel ongeveer 100 agrarische natuurcoöperaties of verenigingen actief.

Andere voorbeelden van samenwerking zijn wildbeheereenheden. Een wildbeheereenheid (WBE) is een samenwerkingsverband dat zorgt voor het wild dat in "haar" gebied leeft.

Het beheer dat een W.B.E. uitvoert, bestaat uit het zorgen voor:

- voldoende rust, ruimte en voedsel voor het aanwezige wild
- een gezonde en gevarieerde wildstand
- een voldoende grote en evenwichtige wildstand
- schadebestrijding en voorkoming wildschade

Wildbeheer gebeurt volgens een goedgekeurd Wildbeheerplan, eventueel aangevuld met specifieke plannen, zoals een Reewildbeheerplan. In een Wildbeheerplan worden biotoop en wildstanden beschreven en de wijze waarop hiermee wordt omgegaan. Hiertoe behoort ook het "oogsten" van wild, mits toelaatbaar. Ook aantalbeheer en schadebestrijding, maar ook beschermingsmaatregelen zijn in het plan opgenomen.

Een W.B.E. bestaat uit jagers, jachtopziensers, boeren, grondeigenaren, hondenmensen en natuurliefhebbers, welke elk hun belangstelling en inbreng hebben. Er zijn ruim 400 WBE's in Nederland.

Tenslotte kunnen nog wetlandwachten en (vogel)werkgroepen als voorbeelden van samenwerkingsverbanden worden genoemd. In 1995 is een netwerk van Wetland Wachten in het leven geroepen. Dit netwerk bestaat op dit moment uit ca. 90 vrijwilligers, die gezamenlijk

wetlands (of delen daarvan) onder hun hoede hebben. In Nederland zijn daarnaast ruim 250 vogelwerkgroepen actief. Vogelwerkgroepen bestaan uit mensen die in hun vrije tijd vogels tellen, observeren en/of beschermen.

Literatuur

Landschapsbeheer Nederland, e-mail: De Landschappen [secretariaat@landschappen.nl]
Vereniging Onderzoek Flora en Fauna, Kars Veling (secretaris), e-mail: KARS@smtp.bos.nl
IVN, secretariaat, e-mail: Jacqueline van der Hofstede [j.van.der.hofstede@IVN.NL]
Wildbeheereenheid Brummen, internet: <http://home.wxs.nl/~gjschout/wbe.html>
Dick Jonkers, Alterra

5 Interesse voor participatie bij terreinbeherende organisaties in Nederland

5.1 Landschappen

De Unie van Landschappen gebeld. Er bestaat geen gezamenlijk beleid van de Unie van Landschappen, de verschillende landschappen maken zelf beleid. Dit betekent dat ik ze allemaal zou moeten opbellen om daar iets over te weten te komen.....

Het Drentse Landschap

Gesproken met mevrouw Hester Heinemeijer.

Doen niet aan participatie, denken dat ze zelf wel de kennis in huis hebben om goede plannen te kunnen maken voor de terreinen. Als je de bevolking gaat vragen wat ze willen, dan gebeuren er teveel dingen die ze zelf niet willen, zoals overal wandelpaden. Wel worden grootschalige functieveranderingen in de streek meegedeeld door kranten, tv, het ledenblad ed.

Ze zijn ook niet van plan om te gaan doen aan participatie. Ze vindt dat overleg met de bevolking voor het opstellen van een plan de verkeerde volgorde is. De reactie van het Drents Landschap op Natuurmonumenten bij participatietrajecten is: kan het niet wat minder!! Ze vraagt zich sterk af wat je er mee opschiet. Ze moeten het natuurbelang verdedigen!! Is dus geen beleid op en gaat er voorlopig als het aan deze mevrouw ligt ook niet komen.

Landschap Overijssel (ook bij Landschapsbeheer Nederland aangesloten)

Omdat ze vorig jaar gefuseerd zijn met Landschapsbeheer Overijssel, hebben ze nog geen gezamenlijk beleid, daar zijn ze nu druk mee bezig. Er is geen beleid op het gebied van gebruikersparticipatie. Zelf participeren ze wel in allerlei initiatieven om een meer externe gerichte organisatie te worden. Er is wel een voorbeeld waar ze de bewoners hebben ingelicht, namelijk het Dreesdal. Daar hebben ze uitgelegd aan de bewoners wat er ging gebeuren in het gebied, maar daar blijft het dan ook wel bij. Wel wil Landschap Overijssel actiever worden in hun relatie met burens, pachters ed en daar ook meer rekening mee houden.

Flevolandschap

Gesproken met Jeroen Hunneker, assistent van dhr. Klaas Stapenséa.

Hij werkt er nog maar pas en denkt dat er geen beleid voor is bij het Landschap en dat er niet erg veel aan gedaan wordt. Er worden ook maar summiere beheerplannen gemaakt en geen uitgebreide rapporten. Maar Klaas gaat mij proberen te bellen om me hier misschien iets meer over te vertellen. Jeroen Hunneker heeft net terug gebeld. Verandert niets aan het verhaal; doen niet aan participatie bij het opstellen van beheerplannen. Misschien ook niet zo verwonderlijk in de Flevopolder, maar dat weet ik niet. Wel houden ze rekening met de burens en omwoners, vooral agrariers zijn dat dan. Daarmee in goede dialoog werken om goede burens te houden.

Het Gelders Landschap

Gesproken met dhr. Roosen.

Doen niet of nauwelijks aan participatie. De beheersvisies worden in eigen huis opgesteld. Er wordt wel rekening gehouden met de bewoners, maar vanuit de eigen visie. Bij beleidsvisies al helemaal niet, te abstract. Als het werkelijk gaat om de uitvoering van bijvoorbeeld kappen van

oude lanen, dan wordt van te voren draagvlak gecreëerd door berichten te laten zetten in de lokale media. Ook gedaan voor eigen belang, je kunt het beter van te voren uitleggen dan bergen telefoontjes en boze brieven later af te handelen. Verder wordt er wel vaker met gemeenteraadscommissies overlegt, met gemeenteraadsleden dan vooral omdat die dicht bij de praktijk staan.

Waarschijnlijk zal de situatie wel veranderen in de toekomst. Nu lopen ze al tegen voorbeelden aan waarbij gepraat moet worden met betrokkenen die anders heel moeilijk kunnen gaan doen. Dus in sommige gevallen zullen ze wel moeten. Helemaal als gebieden bijna in de achtertuin van mensen liggen, ze er historische banden mee hebben en als er knelpunten zijn. De Stichting gaat het waarschijnlijk niet zo snel standaardiseren en vooral op ad-hoc basis beslissen. Er zit veel werk aan vast. Liever zou de stichting in willen zetten op een meer algemene participatie in de algemene beeldvorming over beheer en andere zaken die de stichting aangaan. Het is wel van belang mensen erbij te betrekken, natuur moet toegankelijk zijn en mensen willen natuur en cultuur kunnen beleven.

Utrechts Landschap

Heeft geen beleid op dit gebied. Stellen steeds meer gebiedsvisies op in samenwerking met andere beheerende organisaties, zijn meer visionaire visies dan heel concreet. Laatst wel een eerste keer nauw samengewerkt met de omgeving bij het opstellen van een beheerplan voor de bossen in Zeist. De bevolking bij betrokken omdat het gebied in de achtertuin ligt van de mensen en ze er ook zelf naar gevraagd hebben om erbij betrokken te worden. Als meer wil weten over hoe dat proces gegaan is, dan bellen met Simon Klinge die heeft het begeleid. Het was het eerste voorbeeld, maar binnenkort bijvoorbeeld weer iets in Zeist doen, dan wel weer zo intensief bij betrekken, want dat is goed bevallen!

Het Noordhollands Landschap

Gesproken met dhr. Ron van 't Veer.

Het Landschap heeft 55 terreinen met een totale omvang van 2300 hectare, dat is dus niet zoveel. Ze maken sinds een paar jaar voor gebieden een gebiedsvisie, niet te dik dus. Deze is eerst intern en tegen het einde gaat de visie extern en kunnen gemeenten en andere groeperingen commentaar geven. Als er problemen zijn, dan komt er een project om dat probleem aan te pakken. In zo'n project doen dan alle mensen mee die er bij betrokken zijn, ook bewoners, agrariërs etc. In principe zouden ze wel veel meer in overleg willen doen, maar dat is gewoon niet haalbaar met zo'n kleine organisatie. Ook veel stukken eigendom liggen versnipperd over het gebied en je gaat niet zo'n heel proces opzetten voor een paar hectare. Een project wordt vooral gestart als er een functieverandering optreedt, niet als er bijvoorbeeld meer mest wordt gestrooid in een gebied. Een beheersvisie ter discussie leggen is ook onhandig en duurt te lang, handiger als je dat per afgebakend project doet. Natuurlijk vaker bij stedelijk gebied en ook bij grote gebieden. Er zijn ongeveer 1 tot 3 van die projecten per jaar. Deze houding bestaat pas sinds kort, sinds 3 jaar worden geen dikke beheersplannen meer geschreven, maar dunne, overzichtelijke beheersvisies. Deze zijn ook openbaar voor iedereen. Zodra er consequenties voor bewoners en betrokkenen aan het plan zitten, dan komt er meestal wel een project.

Het Zuidhollands Landschap

Gesproken met dhr. Kim Bevington, hoofd terreinbeheer.

Ze doen nu 0,0 aan participatie. Ze gaan wel meekijken met SBB die aan participatie gaat doen in een terrein in ZuidHolland om zo mee te kunnen kijken in hun keuken, maar gaan niet zelf het wiel uitvinden. Zijn er dus wel mee bezig!

Bij grote ingrepen en gevoelige onderwerpen (jacht bijv.) natuurlijk persberichten en ook als ze een groot project doen samen met andere organisaties wordt er ook extern bericht van gedaan. Nu dus nog geen beleid.

Het Zeeuws Landschap

Gesproken met dhr. But.

In Zeeland stellen ze nog klassieke beheerplannen op. Maar als gebieden dicht bij dorpskernen liggen dan wordt er sinds een jaar of vier/vijf wel een voorlichtingsavond belegd. Het plan is dan wel al klaar, maar er kunnen nog wel dingen in veranderd worden en aangepast en er kunnen compromissen ontstaan. Wel last van schoonheidssyndroom van de stedelingen die vooral parkachtige landschappen prefereren en niet de meer natuurlijke situatie die het Zeeuws Landschap prefereert. Hier is duidelijk een spanningsveld te bespeuren. Als de gebieden verder weg liggen van de bebouwing wordt er niet of nauwelijks gedaan aan voorlichting, is ook wel te begrijpen, dus wel bij prominent gelokaliseerde gebieden. Ook wordt er over plannen gesproken met de dorpsraad (onkruidcommissie!) en er worden ook wel excursies gehouden om ze mee te nemen in het gebied en ze uit te leggen waarom dingen gebeuren. Het is wel een intensief proces, maar effectiever dan achteraf allemaal boze brieven, actiescomités en ander gezeur. Ook worden er samen met de provincie en met DLG inrichtingsvisies gemaakt waarbij de twee grote organisaties het voortouw nemen in het bespreken met de streek van de plannen. Dit gaat wel veranderen, de regiefunctie gaat meer naar het Landschap.

Het Brabants Landschap

Gesproken met dhr. Bakker.

Doen niet aan participatie bij het beheer en bij het opstellen van beheerplannen. Is geen beginnen aan en een eindeloos proces. Doet wel aan toelichten in het tijdschrift over het beheer van terreinen, maar dat is dan alleen voor de belangstellenden. Als je participatief een plan opstelt, dan moet je iedereen serieus nemen, ook de motorcrossers. Dit wil het Brabants Landschap niet, ze komen op voor de natuur en daar horen dit soort processen niet in, dan zouden ze beter een andere eigenaar kunnen zoeken voor de terreinen. Wel werken ze met veel vrijwilligers in de gebieden, bijvoorbeeld in het kader van de inventarisatie van de flora en fauna, de monitoring en ook zijn zij het coördinatiepunt voor landschapsbeheer. Bij het doen van grote ingrepen wordt het publiek wel geïnformeerd en wordt de ingreep geëventueerd door de media. Dit is geen toetsing, het is puur een informering. Er wordt hier dus geen beleid op gemaakt.

Het Limburgs Landschap

Gesproken met dhr. Gerards.

In algemene zin bij grote ingrepen wordt er voorlichting gegeven aan omwonenden en betrokkenen, ook via de media. De ingreep wordt geëtaled en mensen kunnen reageren. Geldt vooral voor natuurontwikkelingsprojecten. Het opstellen van een beheerplan wordt kortgesloten met aanpalende beheerders en met de betreffende gemeenten. Verder wordt er voorlichting gegeven in het kwartaalblad over de werkzaamheden van het Landschap. Er is wel een verschil tussen noord en midden Limburg dat dun bevolkt is en waar minder behoefte is aan inspraak en zuid Limburg dat veel meer verstedelijkt is en waar meer behoefte is aan uitleg van handelingen. Het gaat dus om de grootte van de ingreep.

Het Fries Landschap

Gesproken met dhr. Piet de Wit.

De beheersplannen van de laatste vijf jaren (vanaf Gaasterland) worden op een bepaald moment gepresenteerd aan de streek. Tijdens het opstellen van het plan worden diverse

belangengroepen al gepolst en er wordt dus op een gegeven moment een soort concept versie met de streek in het café besproken. Er is niet echt beleid op of een procedure voor, het wordt gedaan omdat het belangrijk wordt gevonden. Het is wel laveren tussen de wensen van de streek en het natuurbelang. Met redelijke mensen gaat het prima, maar er zijn doordrijvers waar geen zakelijke gesprek mee te voeren valt. Sommige mensen zien het belang van It Fryske Gea en de natuur niet in, maar It Fryske Gea heeft natuurlijk wel het laatste woord, maar liever samen. Sommige processen verlopen moeizaam, maar blijven doorgaan en telkens nieuwe werkgroepen in het leven roepen om het proces door te laten gaan. De wensen die mensen inbrengen moeten wel met natuur verenigbaar zijn, het natuurbelang staat voorop.

Het Groninger Landschap

Gesproken met dhr. van Roon.

Voor het vaststellen van een beheerplan trekt het Groninger Landschap een jaar uit. Het beheerplan wordt vastgesteld voor 15 jaar. Per jaar worden er gemiddeld 2 à 3 plannen geschreven. Het participatief opstellen van een beheerplan gebeurt nu voor het derde jaar. Ze zijn er erg tevreden over en het bevalt goed. Het kost wel meer tijd, en elk beheerplan wordt wel aangepast aan de wensen van de betrokkenen voor zover dat mogelijk is, maar heel zinvol en een gedragen plan. Er zijn twee wegen van inspraak/participatie. Het plan wordt gepresenteerd in de streek en dan is er kans om vragen te stellen die schriftelijk worden vastgelegd en voor behandeling worden voorgelegd aan het dagelijks bestuur en behandeld worden en gekeken wordt of het meegenomen wordt.

Daarnaast worden alle belanghebbenden en betrokkenen (milieufederatie, Avifauna, recreatieschap etc.) en krijgen een concept toegestuurd waar ze op kunnen reageren en vragen stellen. De vragen gaan voor commentaar naar het bestuur. Het plan wordt dus naar aanleiding van deze rondes herschreven en het dagelijks bestuur moet uiteindelijk akkoord gaan met het plan.

Conclusie

Tien van de twaalf landschappen doen niet aan participatie bij het opstellen van beheerplannen. Het grootste bezwaar dat genoemd wordt is de angst dat het natuurbelang niet meer goed vertegenwoordigd kan worden en dat functies als motorcrossen gehoord moeten worden. Wel zijn er enkele landschappen die op ad-hoc basis een participatief proces hebben gedaan omdat een gebied in een stedelijke sfeer lag of omdat er belangrijke functieveranderingen plaats gaan vinden. Bij de twee landschappen waar wel aan participatie wordt gedaan zijn ze zeer tevreden met de ervaringen tot nu toe. Het kost allemaal wel wat meer tijd en energie maar het loont wel; je hebt een gedragen plan.

5.2 De grote terreinbeherende organisaties SBB en NM

Staatsbosbeheer

Gesproken met Marloes Berndsen van afdeling Voorlichting.

SBB is ongeveer 2 jaar actief op het gebied van participatie in het bosbeheer. Twee jaar geleden zijn er in alle regio's voorbeeldprojecten opgezet en daar kwamen hele enthousiaste reacties op. Bij de verzelfstandiging zo'n 2,5 jaar geleden werd de opdracht meegegeven dat SBB moest vermaatschappelijken en dat is onder andere ingevuld door het betrekken van omwoners en betrokkenen bij het beheer van de terreinen van SBB. Besproken is op welk niveau van participatie zal worden ingezet en besloten is om te gaan tot meebesluiten. Hierbij

is het wel belangrijk dat SBB van te voren de kaders waarbinnen meebesloten mag worden vaststelt en helder formuleert. De mensen worden in alle stadia van het beheer betrokken, dus ook bij de doelbepaling in een gebied. Hier is ook beleid op geformuleerd met heldere doelstellingen van SBB ten aanzien van participatie in hun terreinen. Er zijn 8 regio's in Nederland waar nu gemiddeld 4 à 5 projecten op een participatieve manier worden aangepakt. Het zijn hele verschillende projecten. Van kleine inrichting/ontsluitingsprojecten tot het beheerplan voor heel Vlieland. Het onderwerp bepaald hoe lang het traject duurt. Het mag niet oneindig zijn, er zijn duidelijke eindpunten en doelstellingen. Doelstelling van SBB is nu om binnen twee jaar in elk district minimaal een participatietraject te hebben. Ze willen een landelijk, geografisch spreiding.

Belangrijk is:

- duidelijke kaders waarbinnen meebeslist kan worden. Belangrijk voor beide partijen.
- Anticiperen en niet afwachten op het conflict. Zo vroeg mogelijk beginnen!
- Er zijn enorm veel uiteenlopende wensen, hoe daar mee om te gaan?
- Er is veel enthousiasme bij de beheerders. Ze vinden het natuurlijk leuk dat er veel belangstelling is voor hun werk en voelen zich gewaardeerd.
- Er is sprake van een duidelijke olievlekwerking. Klein begonnen en nu wordt het steeds belangrijker gevonden en vaker toegepast. Zowel belangrijk voor de gebruiker als voor de beheerder.

Natuurlijk is niet iedereen geïnteresseerd. Het is wel gebeurd op bijeenkomsten dat alleen de al betrokken mensen aanwezig waren. Er is niet overal evenveel animo om mee te praten. Soms is het wel gewoon goed zo, laat SBB het maar doen die heeft er verstand van. Wel geprobeerd met enquêtes mensen een mening te ontlokken, maar soms gewoon geen belangstelling. Ook is een participatief proces niet overal geschikt. Daar moet gevoel voor ontwikkeld worden om te kijken wanneer er wel en wanneer er geen mensen moeten worden betrokken bij het proces.

Staatsbosbeheer is in 1998 verzelfstandigd, dit had wel enige consequenties. Een van de doelstellingen is dat Staatsbosbeheer meer dan in voorliggende periode rekening zou gaan houden met – en zou gaan inspelen op – de maatschappelijke vraag en de wensen van het publiek, de zogenoemde vermaatschappelijking van Staatsbosbeheer (27 045 Toezicht op Staatsbosbeheer, 1999-2000).

In de Wet verzelfstandiging Staatsbosbeheer (24 622, 1996-1997) staat dat een uitvoerende overheidsinstelling zoals Staatsbosbeheer dient haar positie in de samenleving te verstevigen en dient te komen tot het opbouwen en onderhouden van een sterkere relatie met burgers teneinde de taak op een maatschappelijk verantwoorde manier uit te kunnen oefenen. Immers, legitimiteit van een dergelijke organisatie is sterk verbonden met acceptatie, niet alleen door de politiek, maar ook door de burger. Staatsbosbeheer zal de burger blijvend aan zich moeten binden en moeten kunnen binden. De burger zal zich met Staatsbosbeheer moeten kunnen vereenzelvigen.

Staatsbosbeheer heeft een ontwikkeling in gang gezet waarbij op objectniveau participatie van gebruikers en belanghebbenden is geïntroduceerd. Staatsbosbeheer wil zijn omgeving kennen en weet dat draagvlak een belangrijke stap is op weg naar succesvol beheer. Draagvlak ontstaat niet alleen door de omgeving op de hoogte te stellen van wat Staatsbosbeheer gaat doen, maar ook door de omgekeerde weg, namelijk dat Staatsbosbeheer weet wat zijn klanten en hun wensen zijn om daar dan zo goed mogelijk rekening mee te kunnen houden in het daadwerkelijke beheer. Gebruikers zullen dan ook nadrukkelijk worden uitgenodigd hun wensen te uiten.

In het jaarverslag van SBB van 1998 staat ook dat in acht gebieden is geëxperimenteerd met gebruikersparticipatie; gebruikers werden uitgenodigd om mee te praten en mee te beslissen over de gewenste richting van een gebied. Deze experimenten werden positief gewaardeerd. Dialoog wordt niet alleen op prijsgesteld, maar leidt ook tot grotere betrokkenheid en meer draagvlak voor natuur (JV 1998).

Probeer contact te zoeken met dhr. Minnaard (030-6926380) van SBB.

Vereniging Natuurmonumenten

De missie van Natuurmonumenten is om in constructieve samenwerking met vele anderen voortdurend te werken aan uitbreiding van het beschermde areaal.

Zij biedt aan mensen op allerlei manieren de gelegenheid om actief in contact te komen met natuur en landschap en bouwt onvermoeibaar aan publieke bewustwording en draagvlak.

Een van de uitvloeisels van de missie is dat de natuurvisies voor de terreinen van Natuurmonumenten opstellen in overleg met belanghebbenden in dat gebied. Het beleid van Natuurmonumenten staat verder uitgewerkt in hun koersplan, dat een intern document is en dus niet openbaar.

Sinds eind 1997 wordt bij het opstellen van vrijwel alle natuurvisies gecommuniceerd met belanghebbenden. De mate van dit overleg varieert sterk per gebied; van eenmalig informeren, meepraten tot het samenwerken aan een beheerplan. Natuurmonumenten bepaald in principe de doelstelling voor een gebied en praat verder over de invulling, maar in sommige terreinen denken omwonenden ook daadwerkelijk mee over de doelstellingen en inrichting van het gebied.

In het jaarverslag van 1998 staat dat bij het opstellen van de natuurvisies nieuwe stijl van Natuurmonumenten in beginsel meer dan voorheen overlegd met verschillende partijen die bij het gebied betrokken zijn. De resultaten van het overleg worden meegewogen bij de verschillende keuzes die voor het gebied moeten worden gemaakt. Betrokkenen variëren van natuurgerichte en recreatieve gebruikersgroepen tot boerenorganisaties, recreatieondernemers, waterschappen, collega natuurbeschermingsorganisaties, plaatselijke belangenverenigingen, omwonenden en ambtenaren van gemeenten en provincies. Hoewel de belangen soms blijven conflicteren zijn alle partijen positief over de interactieve aanpak.

Interessant is het proces in de Wieden waar de beleidscommunicatiedeskundige bij de Inspectie Overijssel, Annemiek Vesseur meer over kan vertellen. Haar telefoonnummer is: 0529-438430.

Conclusie

NM en SBB zijn duidelijk op een veel actievere wijze bezig met participatie in het beheer dan de Landschappen. Dit heeft waarschijnlijk ook met hun verschillende doelstellingen te maken. SBB en NM treden veel meer naar buiten dan de Landschappen die een meer traditionele houding hebben in het opkomen voor het natuurbelang. NM is wel langer bezig dan SBB en elk plan dat NM opstelt wordt op een of andere wijze gecommuniceerd met betrokkenen. SBB heeft al veel beheerders enthousiast gemaakt en wil binnen twee jaar in elk district minstens één participatief traject hebben lopen.

Natuurplanbureau-onderzoek

Verschenen werkdocumenten (per 15 oktober 2000)

- 98/01 *Querner, E.P., Th.G.C. v.d. Heijden & J.W.J. v.d. Gaast.* Beschikbaarheid grond- en oppervlaktewater voor natuur. Nadere uitwerking en toepassing in Oost-Gelderland.
- 98/02 *Reijnen, R.* (samenstelling) Graadmeters biodiversiteit terrestrisch. Graadmeters bijzondere natuurkwaliteit terrestrisch t.b.v. de Natuurplanbureaufunctie en graadmeter ruimtelijke kwaliteit natuur voor Monitoring Kwaliteit Groene Ruimte (MKGR).
- 98/03 *Higler, L.W.G.* Graadmeters biodiversiteit aquatisch.
- 98/04 *Dijkstra, H.* Graadmeters voor landschapskwaliteit. Raamwerk en bouwstenen voor een kwaliteitsindex 2000+.
- 98/05 *Sprangers, J.T.C.M.* (red.) Graadmeters voor algemene natuurkwaliteit: een eerste verkenning.
- 98/06 *Nabuurs, G.J. & M.N. van Wijk.* Graadmeters voor de fysieke producten van bos.
- 98/07 *Buijs, A.E., J.F. Coetier, P. Filius & M.B. Schöne.* Graadmeters sociaal draagvlak en beleving
- 98/08 *Neven, M.G.G. & E.E.M. Verbij.* Laten we wel zijn! Studie naar conceptualisering van natuurgerelateerd welzijn.
- 98/09 *Kuindersma, W.* (red.), *P Kersten & M. Pleijte.* Bestuurlijke graadmeters. Een inventarisatie van bestuurlijke graadmeters voor de Natuurverkenning 2001.
- 98/10 *Mulder, M., M. Klaassen & J. Vreke.* Economische graadmeters voor Natuur. Ontwikkeling raamwerk en aanzet tot invulling verdelingsgraadmeters.
- 98/11 *Smaalen, J.W.M., C. Schuiling, G.J. Carlier, J.D. Bulens & A.K. Bregt.* Handboek Generalisatie. Generaliseren ten behoeve van graadmeteronderzoek in het kader van Natuurplanbureaufunctie.
- 98/12 *Dammers, E. & H. Farjon.* Naar een nieuwe benadering voor de scenario's van de Natuurverkenningen 2001.
- 98/13 vervallen
- 98/14 *Hinssen, P.J.W.* Activiteiten in 1999 in toeleverende onderzoeksprogramma's. Inventarisatie van projecten en de betekenis van de resultaten daaruit voor producten van het Natuurplanbureau.
- 98/15 *Hinssen, P.J.W.* (samenstelling). Voorstudies Natuurbalans 99. Een inventarisatie van de haalbaarheid van een aantal onderwerpen.
- 99/01 *Kuindersma, W.* (red). Realisatie EHS. Intern achtergronddocument bij de Natuurbalans 1999 voor de onderdelen Begrenzing en realisatie EHS, Strategische Groenprojecten, Landinrichting, Compensatiebeginsel en Bufferbeleid.
- 99/02 *Prins, A.H., T. van der Sluis en R.M.A. Wegman.* Begrenzing van beekdalen in de Ecologische hoofdstructuur.; De relatie met biodiversiteit van planten.
- 99/03 *Dijkstra, H.* Landschap in de natuurbalans 1999.
- 99/04 *Ligthart, S.* Bescherming van natuurgebieden, nationale en internationale instrumenten.; Intern achtergronddocument bij de Natuurbalans 1999.
- 99/05 *Higler, B & S. Semmekrot.* Verkennende studie graadmeter natuurwaarde laagveenwateren
- 99/06 *Neven, I. K. Volker & B. van de Ploeg.* Tussenrapportage van een exploratief onderzoek naar de indicering van het concept maatschappelijk draagvlak voor de natuur.
- 99/07 *Wijk, H. van & H. van Blitterswijk.* Achtergronddocument bij de Natuurbalans 1999.
- 99/08 *Kuindersma, W.* Beleidsevaluatie voor de Natuurbalans; Een handleiding voor medewerkers aan de Natuurbalans.
- 99/09 *Hinssen, P. J. Luijt & L. de Savornin Lohman.* Het meten van effectiviteit door het Natuurplanbureau; Enkele overwegingen.
- 99/10 *Koolstra, B.J.H., G.W.W. Wameling & V. Joosten.* Modelkoppeling en –aanpassing SMART/SUMO – LARCH; Modelkoppeling en aanpassing ten behoeve van integratie in de natuurplanner in het kader van het project Graadmeters Natuurwaarde Terrestrisch.
- 99/11 *Koolstra, B.J.H., R.J.F. Bugter, J.P. Chardon, C.J. Grashof, J.D. van Kuijk, R.M.G. Kwak, A.A. Mabelis, R. Pouwels & P.A. Slim.* Graadmeter natuurwaarde terrestrisch; Verslaglegging van de uitgevoerde werkzaamheden.
- 99/12 *Wijk, M.N. van, J.G.de Molenaar & J.J. de Jong.* Beheer als strategie; Een eerste aanzet tot ontwikkelen van een graadmeter beheer (tussenrapportage).

- 99/13 *Kuindersma, W. & M. Pleijte.* Naar nieuwe vormen van beleidsevaluatie voor het Natuurplanbureau?; Een overzicht van evaluatiemethoden en de toepasbaarheid daarvan.
- 99/14 *Kuindersma, W, M. Pleijte & M.L.A. Prüst.* Leemtes in de beleidsevaluatie natuurbalansen ingevuld?; Een verkenning van de mogelijkheden om enkele leemtes in het evaluatiedeel van de Natuurbalans op te vullen.
- 99/15 *Hinssen, P.J.W. & H. Dijkstra.* Onderbouwende programma's; de resultaten van 1999 en de plannen voor 2000. Inventarisatie van projecten en de betekenis van de resultaten daaruit voor producten van het Natuurplanbureau
- 99/16 *Mulder, M. Wijnen & E.Bos.* Uitgaven, kosten en baten van natuur; Inventarisatie van de rijksuitgave aan natuur, bos en landschap en toepassing van maatschappelijke kosten-batenanalyses bij natuurbeleidsverkenning.
- 99/17 *Kalkhoven, J.T.R., H.A.M. Meeuwssen & S.A.M. van Rooij.* Omzetting typologie Basiskaart Natuur 2020 naar typologie Begroeiingstypenkaart
- 99/18 *Schmidt, A.M., M. van Heusden & C.J. de Zeeuw.* Tussenresultaten project Informatielogistiek Natuurplanbureau
- 99/19 *Buijs, A.E., M.H. Jacobs, P.J.F.M. Verweij & S. de Vries.* Graadmeters beleving; theoretische uitwerking en validatie van het begrip 'afwisseling'
- 99/20 *Farjon, H. J.D. Bulens, M. van Eupen, K.Schotten & C. de Zeeuw.* Plangenerator voor natuur-scenario's; ontwerp en verkenning van de technische mogelijkheden van de Ruimtescanner
- 99/21 *Berg, A.E. van den.* Graadmeters beleving: Horizonvervuiling
- 00/01 *Sluis, Th. van der.* Natuur over de grens; functionele relaties tussen natuur in Nederland en natuurgebieden in grensregio's
- 00/02 *Goossen, C.M., F. Langers & S. de Vries.* Recreatie en geluidbelasting in 1995 en 2030; onderzoek voor Milieuverkenning 5
- 00/03 *Kelholt, H.J & B. Koole.* N-footprint 1980 – 1997, doorkijk 2030
- 00/04 *Broekmeyer, M.E.A., R.P.B. Foppen, L.W.G. Higler, F.J.J. Niewold, A.T.C. Bosveld, R.P.H. Snep, R.J.F. Bugter & C.C. Vos.* Semi-kwantitatieve beoordeling van effecten van milieu op natuur
- 00/05 *Broekmeyer, M.E.A. (samenstelling).* Stroom- en rekenschema's 1^e fase VijNo thema natuur. Bijlagerapport voor de bouwsteen natuur en de indicatoren natuurkwaliteit, landschapskwaliteit en confrontatie recreatievraag en -aanbod
- 00/06 *Vegte, J.W. van de & E. Turnhout.* De maat van de natuur; een onderzoek naar waarderingsgrondslagen in graadmeters voor natuur
- 00/07 *Kuindersma, W., M.A. Hoogstra & E.E.M. Verbij.* Realisatie Ecologische Hoofdstructuur 2000. Achtergronddocument bij hoofdstuk 4 van de Natuurbalans 2000
- 00/08 *Kuindersma, W. & E.E.M. Verbij.* Realisatie van groen in de Randstad. Achtergronddocument bij hoofdstuk 9 van de Natuurbalans 2000
- 00/09 *Van Wijk, M.N, M.A. Hoogstra & E.E.M. Verbij.* Signalen over natuur en landschap. Achtergronddocument bij hoofdstuk 2 van de Natuurbalans 2000
- 00/10 *Van Wijk, M.N. & H. van Blitterswijk.* Evaluatie van het bosbeleid. Achtergronddocument bij hoofdstuk 5 van de Natuurbalans 2000
- 00/11 *Veeneklaas, F.R. & B.van der Ploeg.* Trendbreuken in de landbouw. Achtergrondrapport project VIJNO-toets van het Milieu- en Natuurplanbureau voor de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening

